

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Rugilė Jusiūtė

Teisės psichologijos studijų programa
Magistro baigiamasis darbas

Aklumo pasirinkimui efekto reikšmė liudytojų parodymams

Darbo vadovė: doc. dr. Kristina Vanagaitė

Vilnius 2024

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY.....	5
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	6
PRATARMĖ.....	7
1. ĮVADAS.....	8
1.1. Savistaba.....	8
1.2. Aklumas pokyčiui.....	9
1.3. Aklumas pasirinkimui	9
1.4. Aklumą pasirinkimui aiškinančios teorijos	11
1.4.1. Racionalaus pasirinkimo teorija	11
1.4.2. Daniel Kahneman sprendimų priėmimo teorija.....	11
1.4.3. Savęs suvokimo teorija.....	12
1.5. Aklumą pasirinkimui skatinantys veiksniai.....	13
1.5.1. Preferencijų stiprumas	13
1.5.2. Kognityviniai veiksniai	14
1.5.3. Įsitikinimas priimtu sprendimu.....	15
1.5.4. Įtaigumas	16
1.5.5. Dezinformacijos efektas	17
1.5.6. Pespėjimas apie galimas procedūrines klaidas.....	18
1.5.7. Kiti veiksniai	19
1.6. Liudytojų parodymų tikslumas.....	19
1.6.1. Liudytojų parodymų tikslumas ir amžius	19
1.6.2. Liudytojų parodymų tikslumas ir įsitikinimas.....	20
1.7. Apibendrinimas	20
2. METODIKA.....	23
2.1. Tyrimo dalyviai	23
2.2. Tyrimo metodas.....	23
2.3. Tyrimo eiga	26
2.4. Duomenų tvarkymas.....	27
3. REZULTATAI.....	30
3.1. Liudytojų parodymų tikslumas.....	30
3.2. Aklumas pasirinkimui	31

3.3.	Liudytojų parodymų tikslumo ir pirminio įsitikinimo priimtu sprendimu ryšys	31
3.4.	Sprendimu neįsitikinusių, nei įsitikinusių, nei neįsitikinusių ir įsitikinusių dalyvių parodymų tikslumas	32
3.5.	Pirminio ir antrinio įsitikinimo priimtu sprendimu ir aklumo pasirinkimui ryšys	33
3.6.	Aklumo pasirinkimui pasireiškimas tarp neįsitikinusių, nei įsitikinusių, nei neįsitikinusių ir įsitikinusių priimtu sprendimu dalyvių	34
3.7.	Skirtumai tarp pirminio ir antrinio įsitikinimo matavimo	34
4.	REZULTATŲ APTARIMAS	36
4.1.	Liudytojų parodymų tikslumas ir pirminis įsitikinimas savo sprendimu	37
4.2.	Liudytojų įsitikinimas savo sprendimu ir aklumo pasirinkimui pasireiškimas	37
4.3.	Skirtumai tarp pirminio ir antrinio įsitikinimo matavimo	38
4.4.	Tyrimo ribotumai ir pasiūlymai ateities tyrimams	38
4.5.	Aklumo pasirinkimui implikacijos teisinėje sistemoje.....	41
	IŠVADOS.....	42
	LITERATŪRA	43
	PRIEDAI	50
	1 priedas. Kvietimas dalyvauti tyrime.....	50
	2 priedas. Tyrime naudotos nuotraukų eilės.....	51
	3 priedas. Tyrimo anketa.....	52
	4 priedas. Grupių ir visų tyrimo dalyvių parodymų tikslumas.....	61
	5 priedas. Skirtumai tarp grupių pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir parodymų tikslumą pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą.....	62
	6 priedas. Skirtumai tarp grupių pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir parodymų tikslumą pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą	63

SANTRAUKA

Jusiūtė, R. (2024). Aklumo pasirinkimui efekto reikšmė liudytojų parodymams. Magistro baigiamasis darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas. 63 p.

Aklumas pasirinkimui – naujas ir mažai tyrinėtas efektas, suvokiamas kaip žmonių negebėjimas prisiminti savo pačių pasirinkimo ir pastebėti pokyčio tarp ketinimo ir rezultato. Šio tyrimo metu, taikant eksperimentinę tyrimo strategiją, buvo nagrinėjama, ar liudytojai pastebi grįžtamojo ryšio metu pateikiamą klaidingą informaciją, kaip aklumas pasirinkimui gali paveikti liudytojų parodymų tikslumą, bei vertinama, ar įsitikinimas priimtu sprendimu yra veiksnys, veikiantis šio efekto pasireiškimą. Eksperimente dalyvavo 103 dalyviai (78 moterys ir 25 vyrai; amžiaus vidurkis – 27 metai), kurie buvo atrinkti elektroniniu būdu. Tyrimo metu sukurtas instrumentas, skirtas aklumui pasirinkimui matuoti, bei klausimynas, skirtas tiriamųjų demografiniams duomenims rinkti. Tyrimo rezultatai rodo, kad aklumas pasirinkimui pasireiškė 49,1 % dalyvių ir kad šis efektas neigiamai paveikia liudytojų parodymų tikslumą. Be to, buvo nustatyta, kad didėjant aklumo pasirinkimui pasireiškimui, mažėja dalyvių pirminis įsitikinimas priimtu sprendimu ir didėja antrinis įsitikinimas priimtu sprendimu. Šis eksperimentas suteikia naudingų įžvalgų apie liudytojų atmintį. Rezultatai rodo, kad liudytojai gali būti lengvai priversti manyti, kad jie priėmė tam tikrus sprendimus, kurių iš tikrųjų nepriėmė. Daroma išvada, kad šio tyrimo rezultatai ne tik pabrėžia nepažįstamų veidų atpažinimo trapumą, bet ir turi reikšmės teisėsaugos sistemai.

Raktiniai žodžiai: aklumas pasirinkimui, liudytojų atmintis, liudytojų parodymai.

SUMMARY

Jusiūtė, R. (2024). The significance of choice blindness on eyewitness testimony. Master's thesis. Vilnius: Vilnius university. p. 63

Choice blindness is a new and little-studied effect, seen as the inability of people to remember their own choices and to notice the change between intention and outcome. This study implemented an experimental research strategy to investigate whether eyewitnesses notice misinformation in feedback and how choice blindness can affect the accuracy of eyewitness testimony. The experiment involved 103 participants (78 women and 25 men; mean age 27 years) who were recruited online. The study used an instrument designed to measure choice blindness and a questionnaire designed to collect demographic data from the participants. The results of the study show that choice blindness occurred in 49.1% of the participants and that this effect negatively affects the accuracy of eyewitness testimony. Furthermore, it was found that as choice blindness increases, the participants' primary belief in the decision made decreases and secondary belief in the decision made increases. This experiment provides useful insights into eyewitness memory. The results show that eyewitnesses can easily be led to believe that they have made certain choices that they have not actually made. It is concluded that the findings of this study not only highlight the fragility of recognising unfamiliar faces, but also have implications in the judicial system.

Keywords: choice blindness, eyewitness memory, eyewitness testimony.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Aklumas pasirinkimui – tai negebėjimas prisiminti savo pačių pasirinkimo pastebėti manipuliacijos tarp savo ketinimo ir pasirinkimo rezultato (Johansson, Hall, Sikström, & Olsson, 2005).

Liudytojų parodymai – asmenų prisiminimai apie įvykį (nusikaltimą, nelaimingą atsitikimą), kurį jie asmeniškai matė ar patyrė (APA Dictionary of Psychology, 2023).

Savistaba – savo paties psichinių reiškinių, veiksmų ir elgesio stebėjimas (Bagdonas ir Bliumas, 2019).

PRATARMĖ

Darbo aktualumas. Aklumas pasirinkimui – vienas iš naujų efektų, kuris yra žinomas kaip žmonių negebėjimas prisiminti savo pačių pasirinkimo ir pastebėti pokyčio tarp ketinimo ir galutinio sprendimo. Šis efektas gali pasireikšti ne tik kasdieniame žmonių gyvenime (pavyzdžiui, užsisakant maistą restorane), bet ir priimant sunkius, nekasdienius sprendimus (pavyzdžiui, įtariamojo atpažinimo procedūros metu). Yra manoma, kad šis efektas gali neigiamai paveikti veidų atpažinimo tikslumą. Kai kurie tyrėjai teigia, jog aklumo pasirinkimui tyrimo procedūra yra labai panaši į įtariamųjų atpažinimo procedūrą (Cochran, Greenspan, Bogart, & Loftus, 2018). Be to, atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad daugiau nei 40 % žmonių nepastebi pokyčio tarp atpažintino asmens bei kitų asmenų, rodomų atpažinimo procedūros metu (Sagana, Sauerland, & Merckelbach, 2013). Taip pat nustatyta, kad aklumas pasirinkimui gali pasireikšti dėl didelio panašumo tarp žmogaus pradinio ir tyrėjų manipuliavimo pasirinkimo (Sagana, 2015). Yra nagrinėjami įvairūs veiksniai, kurie gali paskatinti aklumą pasirinkimui. Pavyzdžiui, aklumo pasirinkimui efektas gali atsirasti dėl dezinformacijos efekto (Stille, Norin, & Sikström, 2017), stiprių preferencijų neturėjimo (Johansson, Hall, Tärning, Sikström, & Chater, 2013) ar neįsitikinimo dėl priimto sprendimo (Sauerland et al., 2016). Tačiau konkretūs veiksniai, kurie skatina šio efekto atsiradimą, nėra tiksliai įvardinti. Todėl klausimas, kokie veiksniai yra reikšmingiausi aklumo pasirinkimui efektui atsirasti, yra itin svarbus.

Mokslinis naujumas. Aklumas pasirinkimui pasaulyje yra mažai ištirtas efektas, o Lietuvoje tyrimų, kurie nagrinėtų šį efektą, jį skatinančius veiksnius ir galimą prevenciją, dar nėra atlikta. Be to, neretai tyrėjai aklumą pasirinkimui tiria kitose sferose (socialinės psichologijos, ekonomikos, politikos, rinkodaros), o tyrimų, kurie nagrinėtų šio efekto pasireiškimą teisinėje sistemoje, atlikta mažai. Aklumas pasirinkimui gali paveikti liudytojų priimtus sprendimus, pakeisti liudytojų prisiminimus apie matytą įvykį, dėl to gali būti neteisingai apkaltinti ar net nuteisti nekalti asmenys. Atsižvelgiant į tai, kad tiriant nusikalstamas veikas liudytojų parodymai neretai būna vienintelis informacijos šaltinis, yra labai svarbu ne tik tirti patį efektą ir jo atsiradimo priežastis, bet ir siūlyti aklumo pasirinkimui išvengimo ar bent susilpninimo būdus. Tikslus veido atpažinimas gali padėti teisėsaugos institucijoms teisingai išnagrinėti bylas, o žinant, kaip galima pagerinti veidų atpažinimo tikslumą, galima sumažinti klaidingų sprendimų, priimamų teisėsaugos sistemoje, kiekį.

1. ĮVADAS

1.1. Savistaba

Kasdieniam gyvenime paprastai manome, kad visiškai suprantame savo sprendimus ir jų motyvus. Žmonės neretai galvoja, kad žino, kam teikia pirmenybę darant pasirinkimą tarp tam tikrų objektų ar asmenų. Kitaip tariant, žmonės dažnai mano, kad jie turi gana stabilias vidines nuostatas, kuriomis vadovaujasi priimdami tam tikrus sprendimus. Tačiau ar tai tiesa? Įvairūs psichologiniai tyrimai rodo, kad žmogaus protas veikia ne taip. Atvirkščiai, atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad dažnai ne iki galo suvokiame savo pasirinkimus ir juos lemiančias priežastis.

Freud (1915) sukūrė topografinį žmogaus proto modelį ir palygino jį su ledkalniu. Žymusis psichologas bei psichoanalizės pradininkas žmogaus protą suskirstė į tris kategorijas: sąmonę, ikisąmonę ir pasąmonę. Sudėtingiausi procesai, kurių žmogus nesuvokia, slypi pasąmonėje. Freud manė, kad pasąmoningasis protas atlieka svarbų vaidmenį žmogaus elgesyje. Vėlesnių tyrimų rezultatai parodė, kad žmogaus proto struktūra yra daug sudėtingesnė nei Freud (1915) pateikta ledkalnio analogija, tačiau ji padėjo pagrindą dabartinėms teorijoms apie žmogaus pasąmonę. Žmogaus pasąmonė kontroliuoja psichinius procesus, kurie turi įtakos jo jausmams, pomėgiams ir elgesiui (Wilson, 2004). Be to, žmogaus pasąmonėje vykstantys procesai daro įtaką asmens atliekamiems pasirinkimams, kitų žmonių suvokimui ir formuoja išankstinę nuomonę apie kitus asmenis, susijusią su jų socialine klase, rase ir lytimi (Bargh, 2014). Moksliniai tyrimai atskleidė, kad valdyti savo jausmus ir emocijas bei susidaryti įspūdį apie kitus žmones galima be sąmoningo žinojimo ir ketinimo (Hassin, Uleman, & Bargh, 2005). Taigi, neretai darome pasirinkimus ar susiformuojame nuomonę apie tam tikrus asmenis nežinodami tikrųjų motyvų.

Savo jausmų, pomėgių ir įsitikinimų vertinimas dažnai pateikia klaidinančią informaciją apie patį save. Savistabą nagrinėjo įvairūs mokslininkai ir galiausiai buvo prieita prie išvados, kad ji dažnai yra netikslus savęs vertinimo būdas (Epley & Dunning, 2000; Nisbett & Wilson, 1977; Pronin, Wegner, McCarty, & Rodriguez, 2006; Schwitzgebel, 2011). Nepaisant įvairių tyrimų savistabos tema ir išvadų, kad ji nėra patikimas savęs pažinimo šaltinis, daugelis žmonių vis dar mano, kad savistaba yra tiksli ir kad tai yra geras būdas gauti vertingos informacijos apie savo asmenybę bei patį save. Priimdami sprendimus ir susidarydami įspūdį apie kitus asmenis, žmonės yra linkę pervertinti savistabą (Pronin, 2009). Asmenys pasitiki savistaba, tačiau nuostatos ir veiksmai dažnai grindžiami psichologiniais procesais, kurių ji negali pasiekti (Nisbett & Wilson, 1997). Didelė tikimybė pasitikėti savistaba, siekiant įgyti žinių apie save, buvo apibūdinta kaip savistabos iliuzija (Pronin, 2009).

1.2. Aklumas pokyčiui

Vienas iš daugelio savistabos iliuzijos reiškinių – aklumas pokyčiui. Aklumas pokyčiui – tai regimojo suvokimo reiškinys, kuris pasireiškia tada, kai žmogui nepavyksta pastebėti stimulo pokyčio (Attwood, Kennard, Harris, Humphreys, & Antoniadis, 2018). Šis efektas dažniausiai tiriamas taikant eksperimentinę metodiką, o tyrimų metu dalyviams dažniausiai ekrane yra rodomi vaizdai, kurie yra nuolat keičiami (pvz., keičiantis vaizdo įrašo kadrai, pasikeičia aplinkoje esantys daiktai ar žmonės). Pavyzdžiui, Levin ir Simons (1997) atliktame tyrime, kuriame buvo nagrinėjamas aklumo pokyčiui fenomenas, dalyvavo 10 universiteto studentų, kurie žiūrėjo vaizdo įrašą. Kiekvieno kameros kampo perjungimo metu vaizdo įrašas buvo keičiamas pridodant ar pašalinant daiktą arba pakeičiant pozą. Kiekvieno vaizdo įrašo metu objektai bei pozos buvo keičiami 9 kartus, t.y., iš viso eksperimento metu buvo atlikta 90 manipuliacijų. Rezultatai atskleidė, kad tik vienas dalyvis, vieną kartą peržiūrėjęs vaizdo įrašą, pastebėjo, kad stimulus pasikeitė. Tyrimo metu buvo pastebėtas tik 1 pokytis iš 90. Taigi, galima teigti, jog žmonės neretai nepastebi įvairių stimulų pokyčių.

1.3. Aklumas pasirinkimui

Mokslininkai norėjo ištirti aklumą pokyčiui analizuodami, ar yra ryšys tarp šio efekto bei žmonių pasirinkimo. Taip buvo sukurtas naujas terminas – aklumas pasirinkimui. Aklumas pasirinkimui – tai žmonių negebėjimas prisiminti savo pačių pasirinkimų ir pastebėti pokyčių tarp ketinimo ir galutinio sprendimo (Johansson et al., 2005). Pirmieji aklumą pasirinkimui pastebėjo Johansson ir kolegos (2005), kurie šį efektą tyrinėjo atlikdami įvairius tyrimus skirtingose aplinkose.

Johansson ir kolegos (2005) manė, kad aklumo pasirinkimui tyrinėjimas gali padėti geriau suprasti ne tik sprendimų priėmimą, bet ir žmonių turimas vertybes ir įsitikinimus. Savo tyrime Johansson su kolegomis dalyviams pateikė 15 porų nepažįstamų moterų veidų nuotraukų (po 1 porą per bandymą) ir paprašė pasirinkti, kuris veidas jiems atrodo patrauklesnis. Po to dalyvių buvo paprašyta dar kartą pažvelgti į pasirinktą nuotrauką ir pagrįsti savo priimtą sprendimą. Tačiau trijų bandymų metu tyrėjai sukeitė nuotraukas vietomis, atlikdami magišką kortų triuką, ir pateikė dalyviams veido, kurio jie nepasirinko, nuotrauką. Dalyvių buvo prašoma paaiškinti savo sprendimo priežastis, nors jiems buvo pateikta klaidinga nuotrauka. Įdomu tai, kad dauguma dalyvių nesugebėjo pastebėti apgaulės ir racionaliai pagrindė manipuluotą pasirinkimą. Vėlesniuose tyrimuose šio tyrimo autoriai nagrinėjo aklumą pasirinkimui ir kitose srityse. Nesugebėjimas aptikti neatitikimo savo pasirinkimuose, polinkis priimti pasirinkimus kaip savus ir integruoti juos į savo preferencijas apibūdinamas kaip aklumas pasirinkimui. Šis efektas rodo, kad žmonės kartais yra akli savo pačių pasirinkimams.

Aklumas pasirinkimui pasireiškia ne tik kalbant apie vizualinius stimulus, tačiau ir kalbant apie uoslės ir skonio (Hall, Johansson, Tärning, Sikström, & Deutgen, 2010) bei klausos dirgiklius (Sauerland, Sagana, & Otgaar, 2013). Siekdami ištirti aklumą pasirinkimui, tyrėjai Hall ir kolegės (2010) atliko eksperimentą realesnėje situacijoje. Hall su kolegomis maisto prekių parduotuvėje įrengė arbatos ir uogienės degustavimo vietą ir paprašė įvairių pirkėjų nuspręsti, kuris skonis ar kvapas jiems labiau patinka. Vos tik dalyviai priimdavo sprendimą, jų buvo prašoma nurodyti priežastis, kodėl jiems labiau patiko tam tikra kiekvienos poros alternatyva. Kai kurių bandymų metu tyrėjai slapta sukeitė mėginius, siekdami pakeisti dalyvių ketinimų rezultatus. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiau nei 67 % visų tyrime dalyvavusių pirkėjų apgaulės nepastebėjo. Dar labiau stebėtina yra tai, kad nemažai dalyvių nesugebėjo aptikti manipuliacijos tarp labai kontrastingų skonių, pavyzdžiui, obuolių ir cinamono bei greipfrutų. Todėl galima teigti, kad aklumas pasirinkimui pasireiškia net renkantis tarp dviejų itin kontrastingų pasirinkimų variantų.

Tyrimo, atlikto Sauerland ir kolegų (2013), metu buvo nagrinėjama, ar aklumas pasirinkimui pasireiškia žmonių balsams. Šio tyrimo metu dalyviai klausėsi balsų porų ir turėjo įvertinti balso patrauklumą bei nuspręsti, ar girdimas balsas panašus į nusikaltimą įvykdžiusio asmens balsą, ar ne. Vėliau dalyviams buvo pateikta užduotis priderinti balsą prie pateiktų žmonių nuotraukų. Kai kurių bandymų metu buvo manipuliuojami dalyvių ankstesni pasirinkimai, t.y. dalyviams buvo pateiktas tas balsas, kurio jie nepasirinko. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad tik 29 % dalyvių pastebėjo manipuliaciją, taigi, aklumas pasirinkimui pasireiškė net 71 % visų tyrimo dalyvių. Šio tyrimo autoriai teigia, kad gauti rezultatai gali turėti reikšmingą įtaką kalbant apie liudytojų parodymus teisme. Gali būti, kad byloje vienintelis įrodymas yra nusikaltimą įvykdžiusio asmens balso įrašas. Jei įrodymus pateikiantis pareigūnas padarytų klaidą ir netyčia sumaišytų balso įrašus, o liudytojas šios klaidos nepastebėtų, galėtų būti neteisingai apkaltintas nusikaltimo neįvykdęs asmuo.

Aklumas pasirinkimui taip pat buvo tiriamas ir politinių įsitikinimų srityje – buvo nustatyta, kad žmonių politinės pažiūros ir preferencijos nėra tokios stiprios, kaip galima būtų manyti (Hall et al., 2013). Hall ir kolegės (2013) atliko eksperimentą, kurio metu siekė patikrinti, ar aklumas pasirinkimui gali pasireikšti politinėje sferoje. Tyrėjai dalyviams pateikė apklausą apie politines preferencijas. Apklausos teiginiai buvo skirti dviejų politinių koalicijų skirtumams įvertinti. Dalyviai pasidalijo savo politinėmis pažiūromis, nurodydami, kiek jie sutinka su teiginiu (pvz., „baudžiamosios atsakomybės amžius turėtų būti sumažintas“). Vėliau tyrėjai slapta pakeitė dalyvių atsakymus ir paprašė pagrįsti savo preferencijas ir požiūrį į tariamai pasirinktą politinę koaliciją bei planus būsimam balsavimui. Dauguma dalyvių nepastebėjo manipuliacijos ir pateikė pagrįstus savo manipuliuotų įsitikinimų motyvus. Aklumas

pasirinkimui pasireiškė 78 % tiriamųjų. Įdomu tai, kad 48 % dalyvių, palyginti su savo pirminiais įsitikinimais, buvo pasirengę pakeisti savo įsitikinimus ir per būsimus rinkimus balsuoti už priešingą koaliciją. Taigi, šio tyrimo rezultatai rodo, kad aklumo pasirinkimui efektas gali pasireikšti net ir tada, kai žmonės kalba apie politines nuostatas ir preferencijas.

Aklumas pasirinkimui gali pasireikšti ir teikiant tam tikrą informaciją apie save (Merckelbach, Jelicic, & Pieters, 2011a). Eksperimento metu tyrėjai pateikė tyrimo dalyviams simptomų sąrašo vertinimo skalę (SCL-90; Derogatis, Lipman, & Covi, 1973), kurioje jie turėjo nurodyti kaip dažnai patyrė tam tikrus psichologinius simptomus. Vėliau tyrėjai apkeitė kai kuriuos tiriamųjų patiriamus simptomus ir interviu metu apklausė dalyvius apie patiriamus ir manipuluotus simptomus. Rezultatai atskleidė, kad tik 37 % manipuliacijų buvo atpažintos. Taigi, galima teigti, kad žmonės yra akli savo pasirinkimams net ir kalbant apie savo psichinę sveikatą bei patiriamus simptomus. Šis tyrimas parodo, kad žmonės yra akli ne tik savo preferencijoms, bet ir tada, kai jiems tenka pateikti tam tikrą informaciją apie save, patiriamus psichologinius simptomus, išgyvenimus.

1.4. Aklumą pasirinkimui aiškinančios teorijos

Aklumas pasirinkimui yra susijęs ir su žmonių sprendimų priėmimu, ir su savistaba, todėl mokslininkai, aiškindami šio efekto atsiradimo priežastis, remiasi keliomis teorijomis: racionalaus pasirinkimo teorija, Daniel Kahneman sprendimų priėmimo teorija ir savęs suvokimo teorija.

1.4.1. Racionalaus pasirinkimo teorija

Aklumas pasirinkimui yra glaudžiai susijęs su tuo, kaip žmonės priima tam tikrus sprendimus. Tyrėjai spėja, jog šio efekto atsiradimas gali būti susijęs su racionalaus pasirinkimo teorija (Johansson, Hall, Sikström, 2008). Racionalaus pasirinkimo teorija remiasi prielaida, jog žmonės priima tokius sprendimus, kurie labiausiai atitinka jų vidines preferencijas. Taip pat ir originaliame aklumo pasirinkimui tyrime (Johansson et al., 2005), dalyviai turėjo pasirinkti vieną veidą iš jiems pateiktų veidų poros, kuris jiems atrodė patrauklesnis. Taigi, aklumas pasirinkimui galėjo pasireikšti ir dėl dalyvių noro išlikti nuosekliems savo pasirinkimuose, ir dėl netinkamo alternatyvaus pasirinkimo užkodavimo dalyvių atmintyje, ir dėl trumpalaikės dalyvių atminties.

1.4.2. Daniel Kahneman sprendimų priėmimo teorija

Taip pat galima manyti, kad aklumo pasirinkimui atsiradimas gali būti aiškinamas remiantis psichologo ir Nobelio premijos laureato Daniel Kahneman (2011) sprendimų priėmimo teorija. Kahneman (2011) teigia, jog yra du modeliai, kaip žmonės galvoja ir kaip jie priima sprendimus. Mokslininkas išskyrė greitą, intuityvų ir emocionalų, bei lėtą, labiau paremtą apgalvojimu, svarstymu ir logika, mąstymo modelius. Kahneman teigimu, veikiant pirmajam mąstymo modeliui, žmonės priima

sprendimus į juos beveik nedėdami pastangų. Šis modelis veikia tuomet, kai žmonės priima reguliarius, jiems įprastus sprendimus ar daro dažnai pasikartojančius pasirinkimus. Pirmasis modelis taip pat padeda žmogui atsakyti į elementarius klausimus bei sukuria bendrą idėjų sistemą žmogaus atmintyje. Antrasis, arba lėtasis, mąstymo modelis apima sudėtingesnę bei daugiau pastangų reikalaujantį mąstymą. Šis modelis veikia tada, kai žmonės priima tokius sprendimus, kurie reikalauja susikaupimo. Taigi, kai žmogus nori stebėti savo elgesį bei veiksmus, pakeisti savo įprastus veiksmus (pavyzdžiui, kvėpavimą ar ėjimo ritmą), įsijungia antrasis mąstymo modelis. Kahneman taip pat teigia, jog žmonės yra linkę pasitikėti savo nuomonėmis bei priimamais sprendimais, net ir tuo atveju, kai apie tam tikrą dalyką turima nedaug žinių ar įrodymų, jog tai yra tiesa. Kahneman teigimu, žmonės neteisingai mano, jog visus sprendimus priima vadovaudamiesi savo įsitikinimais bei interesais, o tai yra panašu savistabos iliuzijos teorijai. Žmonės, priimdami sprendimus, ne visada atsižvelgia į savo preferencijas todėl, kad sprendimams didelę įtaką daro prisiminimai, kurie ne visada yra teisingi bei tikslūs. Priimdami daugumą sprendimų žmonės vadovaujasi pirmuoju modeliu, o tai reiškia, jog sprendimai dažniausiai yra priimami intuityviai. Taigi, remiantis šia teorija, galima manyti, kad aklumo pasirinkimui tyrimų metu dalyviai priima sprendimus veikiant greitajam mąstymo modeliui, dėl ko gali atsirasti nesutapimų tarp dalyvių intencijos ir pasirinkimo rezultato, kuris gali likti nepastebėtas pačių dalyvių. Be to, žmonės yra linkę suteikti didelį svorį tiems rezultatams, kurie laikomi labiau tikėtinais lyginant su tais, kurie laikomi mažiau tikėtini (Kahneman & Tversky, 2013). Kadangi aklumo pasirinkimui tyrimų dalyviai mano, jog tyrėjai jiems nemeluoja ir iš tiesų jiems pateikia jų pasirinktą variantą, jie gali nepastebėti manipuliacijų, o dėl to gali pasireikšti aklumas pasirinkimui.

1.4.3. Savęs suvokimo teorija

Kadangi aklumas pasirinkimui yra susijęs ne tik su žmonių sprendimų priėmimu, bet ir su savistaba, šio efekto pasireiškimą galima aiškinti remiantis ne viena teorija. Kalbant apie aklumo pasirinkimui bei savistabos sąsają, tyrėjų Johansson ir kolegų (2008) teigimu, aklumo pasirinkimui eksperimentų dalyviai nepatiria kognityvinio disonanso, kai jų pasirinkimai yra manipuliuojami, tuo pačiu keičiant jų preferencijas, todėl autoriai teikia pirmenybę savęs suvokimo teorijai (Bem, 1972). Remiantis savęs suvokimo teorija, žmonės mano, jog gerai pažįsta save, savo preferencijas, emocijas bei kitas išgyvenamas vidines būsenas. Be to, asmenys susidaro tam tikras nuostatas stebėdami bei nagrinėdami savo pačių elgesį. Kai patiriamos vidinės būsenos yra neaiškios, žmonės priskiria savo požiūrius bei nuostatas tam tikrai savęs suvokimo formai, remiantis savo pačių elgesiu. Toks modelis yra panašus į tai, kaip asmenys daro išvadas apie kitus asmenis, stebėdami jų elgesį. Aklumo pasirinkimui tyrimų dalyviai, kurių atsakymus manipuliuoja tyrėjai, pateikia argumentus, kuriuose yra konfabuliacijų.

Konfabuliacijos – nebūtų dalykų ar įvykių nesąmoningas įterpimas į suvoktą ir atmintyje laikomą informaciją (Bagdonas ir Bliumas, 2019). Kitaip tariant, žmonės yra linkę logiškai ir išsamiai pateisinti savo sprendimus, nors iš tikrųjų tų sprendimų patys nepriėmė. Jie gali tikėti, kad jų argumentai atskleidžia veiksnius, lėmusius priimti tam tikrą sprendimą, tačiau tai nėra tiesa.

Apibendrinant galima teigti, jog šios trys teorijos paaiškina tai, kad, priimdami sprendimus, tiek kasdienius, tiek neįprastus, žmonės ne visuomet kreipia dėmesį į savo pačių pasirinkimus. Be to, asmenys ne tik ne iki galo įsisavina priimamus sprendimus, bet ir yra linkę klaidingai manyti, jog gerai pažįsta patys save bei žino savo interesus. Patys aklumo pasirinkimui efekto tyrėjai teigia, jog aklumo pasirinkimui paradigma gali būti skirta žmonių sprendimų priėmimui bei savistabai tirti. Tikslūs veiksniai, kodėl atsiranda aklumas pasirinkimui, dar nėra įvardinti. Tyrėjai dažniausiai nagrinėja ne efekto veiksnius ir priežastis, kurie daro įtaką asmenų sprendimams, tačiau jų dėmesys būna nukreiptas į žmonių tikslus bei siekius. Toks požiūris suteikia galimybę įvertinti savistabos aspektus, kurie veikia žmonių sprendimų priėmimą.

1.5. Aklumą pasirinkimui skatinantys veiksniai

Aklumas pasirinkimui yra palyginti naujai atrastas efektas ir, lyginant su kitais psichologiniais efektais, yra mažai ištirtas. Šio efekto atsiradimą galima aiškinti įvairiai. Mokslininkai spėja, kad aklumo pasirinkimui atsiradimui įtaką gali daryti preferencijų stiprumas (Johansson et al., 2013) bei kognityviniai veiksniai (Sagana, Sauerland, & Merckelbach, 2014a). Tyrėjai Johansson ir kolegos (2008) teigia, jog aklumą pasirinkimui gali lemti dalyvių negebėjimas tinkamai užkoduoti pasirinkimų alternatyvų arba tai, kad eksperimentų dalyviai paprasčiausiai užmiršta savo ketinimus. Kiti tyrėjai nagrinėjo ryšį tarp aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo bei įsitikinimo priimtu sprendimu (Sauerland et al., 2016), įtaigumo (Sauerland et al., 2013), dezinformacijos efekto (Stille et al., 2017). Be to, tyrėjai spėja, kad aklumo pasirinkimui pasireiškimui įtaką gali daryti perspėjimas apie galimas procedūrines klaidas (Sagana, Sauerland, & Merckelbach, 2018). Kiekvienas aklumą pasirinkimui skatinantis veiksnys bus aptartas išsamiau.

1.5.1. Preferencijų stiprumas

Manoma, kad kai žmonių preferencijos nėra stiprios, jie gali būti apgauti. Todėl galima manyti, kad preferencijų stiprumas yra svarbus veiksnys, lemiantis aklumą pasirinkimui. Ankstesnių aklumo pasirinkimui tyrimų tyrėjai teigė, kad žmonių preferencijos, pavyzdžiui, vertinant veidų patrauklumą, yra labai nepastovios, todėl jie nepajėgia pastebėti manipuliacijos savo pasirinkimuose (Johansson et al., 2013). Tačiau taip pat yra spėjama, jog aklumas pasirinkimui pasireiškia tada, kai žmonėms nerūpi arba kai jie neturi stiprios nuomonės dėl padaryto pasirinkimo. Taip pat yra manoma, kad žmogui turint stiprių

preferencijų tam tikriems dalykams galima tikėtis, kad aklumo pasirinkimui pasireiškimas sumažės (Johansson et al., 2013). Taigi, stiprių preferencijų apie tam tikrus reiškinius ar objektus turėjimas gali padėti mažinti aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnį.

1.5.2. Kognityviniai veiksniai

Nors aklumas pasirinkimui pasireiškia įvairiose srityse, šio reiškinio atsiradimo priežastys vis dar nežinomos. Mokslininkai bandė paaiškinti, kodėl žmonės gali būti linkę nepastebėti savo sprendimo ir rezultato neatitikimo, tačiau nei atminties iškreipimai (Sagana et al., 2014a), nei užduočių atlikimas visiškai nesusikaupus (Johansson et al., 2013) neturėjo reikšmingos įtakos aklumo pasirinkimui pasireiškimui. Tyrėjai Sagana su kolegomis (2014a) tyrė aklumą pasirinkimui iš kognityvinės perspektyvos ir nagrinėjo, kaip atminties iškreipimai gali paveikti šio efekto pasireiškimo dažnį. Atminties iškreipimais tyrėjai laikė dėl atliktų manipuliacijų dalyvių susilpnėjusį gebėjimą atsiminti pradinius pasirinkimus. Siekdami iširti galimą ryšį, tyrėjai paprašė dalyvių įvertinti 20 veidų patrauklumą. Vėliau dalyviams buvo pateiktas jų pradinis įvertinimas ir buvo prašoma paaiškinti, kodėl jie būtent taip įvertino matytus veidus. Tačiau kai kurių bandymų metu dalyviams buvo pateiktas klaidingas grįžtamasis ryšys (patrauklumo vertinimai buvo didesni, kai veidai buvo įvertinti kaip mažiau patrauklūs, ir mažesni, kai veidai buvo įvertinti kaip patrauklesni). Tuomet dalyviams buvo pasakyta, kad kai kurie vertinimai buvo pakeisti. Galiausiai dalyvių buvo paprašyta prisiminti savo pradinius patrauklumo vertinimus bei įvertinti įsitikinimą savo atsakymais. Buvo aptikta mažiau nei pusė klaidingo grįžtamojo ryšio vertinimų, o tai rodo, kad tyrimo metu pasireiškė aklumo pasirinkimui efektas. Paprašyti antrą kartą pateikti patrauklumo vertinimus, dalyviai buvo linkę pateikti vertinimus, atitinkančius jų pradinius. Pradinių patrauklumo vertinimų nuoseklumas nebuvo susijęs su gebėjimu nustatyti manipuluojamą pasirinkimą. Taigi, Sagana ir kolegų (2014a) tyrimo rezultatai rodo, kad atminties iškreipimai neturi įtakos aklumo pasirinkimui pasireiškimo rodikliams.

Johansson su kolegomis (2013) tyrė ryšį tarp aklumo pasirinkimui ir užduočių, atliekamų nesusikaupus. Tyrėjai atliko standartinę aklumo pasirinkimui užduotį, tačiau dalyviams buvo duotos tik 4 sekundės priimti sprendimą, kuris veidas iš poros yra patrauklesnis, ir 10 sekundžių pažvelgti į pasirinktą veidą (arba manipuluojamą pasirinkimą). Johansson ir kolegos (2013) nustatė, kad manipuliacijos aptikimo rodikliai buvo panašūs į aklumo pasirinkimui užduoties be laiko apribojimo rodiklius. Tyrėjų teigimu, šie rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad užduotys, atliekamos ne visiškai susikaupus, neturi įtakos aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo rodikliams. Apibendrinant minėtus tyrimus, galima teigti, jog atminties iškreipimai ar užduotys, atliekamos ne visiškai susikaupus nedaro

įtakos aklumo pasirinkimui pasireiškimui. Klaidingas grįžtamasis ryšys išlieka vienu stipriausiu veiksmų, dėl ko atsiranda šis efektas.

1.5.3. Įsitikinimas priimtu sprendimu

Ankstesniuose tyrimuose buvo iškelta hipotezė, jog egzistuoja ryšys tarp asmenų įsitikinimo savo pasirinkimais ir tų pasirinkimų tikslumo. Liudytojų įsitikinimo vertinimai dažnai naudojami teismo procesuose kaip jų prisiminimų tikslumo įrodymas (Krug, 2007) ir daugelis žmonių mano, kad jie yra patikimi. Be to, įsitikinimas vaidina svarbų vaidmenį priimant sprendimus ir yra manoma, kad tvirtas įsitikinimas susijęs su teisingais sprendimais, o netvirtas įsitikinimas – su neteisingais sprendimais (Jonsson, Olsson, & Olsson, 2005). Žmonės neretai gali neteisingai manyti, jog atpažino įtariamąjį teisingai ir duoti parodymus itin pasitikėdami savo jėgomis. Tačiau toks manymas gali būti klaidingas ir didelio žmonių pasitikėjimo savo sprendimu negalima laikyti kaip patikimo įrodymo. Dėl šio klaidingo manymo teisėsaugos sistemoje gali būti priimami klaidingi sprendimai, dėl kurių gali būti neteisingai apkaltintas ar nuteistas nekaltas asmuo.

Ankstesniuose tyrimuose, susijusiuose su įsitikinimo vertinimu ir jo sąsajomis su aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnumu, buvo nustatyta, kad įsitikinimas vaidina svarbų vaidmenį atpažįstant apgaulę (Sauerland et al., 2016). Sauerland ir kolegų (2016) tyrimą sudarė du eksperimentai. Pirmojo eksperimento metu dalyviams buvo pateikta po 50 paveikslėlių su 7 tiriamiesiems nežinomais veidais. Vėliau dalyvių buvo paprašyta surūšiuoti duotus paveikslėlius į grupes pagal juose esančių žmonių tapatybę. Po paveikslėlių rūšiavimo užduoties kiekvienam dalyviui buvo pateikta po 12 porų paveikslėlių, kuriuos jie prieš tai surūšiojo į grupes. Galiausiai jų buvo paprašyta pagrįsti savo sprendimus ir paaiškinti, kodėl jie sugrupavo paveikslėlius būtent taip, kaip sugrupavo. Tačiau penkis iš šio eksperimento bandymų tyrėjai manipuliavo – per šiuos bandymus dalyviams buvo pateikta pora veidų, kurių jie anksčiau nebuvo sugrupavę. Dauguma dalyvių nepastebėjo manipuliacijos savo pasirinkimuose, taigi, galima daryti išvadą, kad pirmojo tyrimo eksperimento metu pasireiškė aklumas pasirinkimui. Per antrąjį tyrimo eksperimentą mokslininkai pakartojo pirmąjį eksperimentą, pridėdami įsitikinimo vertinimo užduotį, ir naudojo didesnę imtį (124 dalyvius). Tyrėjai taip pat sumažino užduoties sudėtingumą, paprašydami dalyvių surūšiuoti tik 25 jiems nežinomų veidų paveikslėlius. Antrojo eksperimento tikslas buvo iširti, kaip dalyvių įsitikinimo vertinimai ir užduoties sudėtingumas veikia aklumo pasirinkimui pasireiškimą. Aklumo pasirinkimui efektas pasireiškė abiejų eksperimentų metu. Tačiau Sauerland ir kolegų (2016) tyrimo rezultatai rodo, kad įsitikinimo vertinimai turi didelę reikšmę aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnumui. Didėjant įsitikinimui didėja ir apgaulės aptikimo rodikliai, o tai rodo, kad mažėja aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnis.

Tyrėjai Sagana ir kolegos (2013) taip pat spėjo, kad egzistuoja ryšys tarp žmonių įsitikinimo priimtu sprendimu ir aklumo pasirinkimui. Šie mokslininkai atliko lauko tyrimą, kurio metu tyrėjai, apsimetę keliautojais, apklausė 71 praeivį. Po kurio laiko dalyvių buvo paprašyta atskirti tyrėjus iš nuotraukų eilės, sudarytos iš 6 asmenų. Tuomet jų buvo paprašyta paaiškinti, kodėl jie iš eilės pasirinko būtent tą asmenį, kurį pasirinko. Kai kurių bandymų metu buvo atliekamos manipuliacijos ir dalyviams buvo pristatomas asmuo, kurio jie anksčiau neatpažino. Dalyvių įsitikinimo savo sprendimu vertinimai buvo žemesni manipuluojamuose bandymuose, o nemanipuluojamuose bandymuose dalyvių įsitikinimo vertinimai buvo aukštesni. Išvados rodo, kad galimas ryšys tarp įsitikinimo ir aklumo pasirinkimui pasireiškimo (Sagana et al., 2013). Taigi, galima teigti, kad įsitikinimo vertinimai gali būti itin vertingi. Žmonės, labiau įsitikinę savo sprendimu, dažniau atpažįsta apgaulę, lyginant su žmonėmis, kurie savo sprendimu yra įsitikinę mažiau.

Tačiau kiti mokslininkai teigia kitaip. Pavyzdžiui, Sagana ir kolegų (2014a) atlikto tyrimo metu ryšys tarp įsitikinimo priimtu sprendimu vertinimo ir apgaulės aptikimo nebuvo rastas. Aklumas pasirinkimui pasireiškė ir savo sprendimu įsitikinusiems dalyviams, ir neįsitikinusiems dalyviams. Ryšio tarp įsitikinimo vertinimo ir apgaulės aptikimo taip pat nerado ir tyrėjai Hall ir kolegos (2010). Taigi, apžvelgti tyrimai rodo rezultatų nevienareikšmiškumą. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad apklausų metu liudytojų yra neretai prašoma pateikti įsitikinimo vertinimus, kurie yra suvokiami kaip vienas iš parodymų tikslumo rodiklių (Krug, 2007). Taigi, šį veiksnių yra svarbu tirti nagrinėjant aklumą pasirinkimui.

1.5.4. Įtaigumas

Kai kurie tyrėjai teigia, kad aklumas pasirinkimui ir įtaigumas yra susiję. Įtaigumas – tai įvairūs vaizdiniai reginiai bei žmonių elgesys (verbalinis ir neverbalinis), darantys įtaką žmonių elgesiui bei jų sprendimams (Ceci, Hritz, & Royer, 2016). Kitaip tariant, tai yra žmonių tendencija pasiduoti aplinkos įtaigai. Įtaigumas gali pasireikšti dėl tam tikrų kognityvinių veiksnių (pvz., dėl verbalinio užgožimo efekto) ar dėl socialinių veiksnių (pvz., autoritetingo žmogaus įtakos). Tačiau aklumas pasirinkimui ir įtaigumas nėra viena ir ta pati paradigma. Kaip teigia tyrėjai Cochran, Greenspan, Bogart ir Loftus (2016), tyrimuose, kuriuose yra matuojamas žmonių įtaigumas, dalyviams yra pateikiama klaidinga informacija apie tam tikrą įvykį ar reiškinį (tyrėjai tiesiog neteisingai pateikia tam tikras detales). Tiriant aklumą pasirinkimui, tyrėjai nepateikia neteisingos informacijos – dalyvių pasirinkimai yra manipuluojami ir jiems yra pateikiama neteisinga jų pačių pasirinkimų informacija. Šį skirtumą tarp dviejų paradigmos atskleidžia ir kitas tyrimas, kurio metu tyrėjai nagrinėjo veiksnius, kurie galėtų lemti aklumo pasirinkimui atsiradimą. Tyrėjai Sauerland ir kolegos (2013) teigia, jog jų tyrimo rezultatai

neparodė ryšio tarp aklumo pasirinkimui bei įtaigumo. Jų tyrimas taip pat atskleidė, kad šis efektas nėra susijęs su socialiniu pageidaujamumu ar paklusnumu. Anksčiau buvo manyta, jog žmonėms, kurie yra linkę save pateikti socialiai pageidautinai, aklumas pasirinkimui pasireiškia labiau. Tačiau atliktų tyrimų rezultatai rodo kitaip. Rezultatai rodo, jog socialinis pageidaujamumas ir aklumo pasirinkimui efektas nėra susiję (Aardema et al., 2014; Merckelbach et al., 2011a; Sagana, 2015). Įdomu tai, kad asmenys, aiškindami manipuluotus pasirinkimus, teikė mažiau socialiai pageidautinus atsakymus (Aardema et al., 2014). Apibendrinant galima teigti, jog aklumas pasirinkimui ir įtaigumas – dvi skirtingos paradigmos. Be to, aklumas pasirinkimui ir socialinis pageidaujamumas taip pat nėra susiję. Aklumas pasirinkimui pasireiškia net tada, kai žmogaus atsakymai yra pakeičiami į mažiau socialiai pageidautinus atsakymus.

1.5.5. Dezinformacijos efektas

Kaip jau minėta anksčiau, aklumas pasirinkimui atsiranda tada, kai asmenys negeba pastebėti neatitikimo tarp pradinio pasirinkimo ir rezultato. Dezinformacijos efektas atsiranda tada, kai žmonių prisiminimai apie įvykį pasikeičia dėl gautos klaidingos informacijos (Stille et al., 2017). Tyrėjai Stille ir kolegės (2017) norėjo šiuos du efektus apjungti ir iširti, ar aklumas pasirinkimui ir dezinformacijos efektas yra susiję. Šio tyrimo metu dalyviai žiūrėjo nedidelės trukmės filmuotą medžiagą, vaizduojančią pagrobimą, po kurios iš karto buvo paprašyti užpildyti klausimynus apie vaizdo įrašė matytą įvykį. Dalyviams nežinant, tyrėjai kai kuriuos jų atsakymus pakeitė (dalyviai patys tapo klaidingos informacijos šaltiniu). Užpildžius klausimyną tiriamieji dalyvavo diskusijoje, kurios metu aptarė savo atsakymus bei juos turėjo pagrįsti, įskaitant ir manipuluotus atsakymus. Vėliau dalyviams buvo pateiktas antras klausimynas apie tą patį filmuotoje medžiagoje matytą įvykį, siekiant patikrinti jų atmintį bei prisiminimus. Dauguma dalyvių nepastebėjo manipuliacijų savo atsakymuose, taigi, galima teigti, jog buvo sukurtas aklumo pasirinkimui efektas. Dauguma tyrimo dalyvių pakeitė savo pirminius atsakymus antrajame klausimyne atsižvelgdami į tyrėjų manipuluotus atsakymus. Gauti rezultatai rodo, jog aklumas pasirinkimui ir dezinformacijos efektas gali būti susiję. Tačiau verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad prisiminimus pakeičia veikiausiai ne pačios klaidingos informacijos pateikimas, bet verčiau šios klaidingos informacijos nepastebėjimas. Tyrėjai Stille ir kolegės (2017) apibendrinami tyrimo rezultatus teigia, jog aklumas pasirinkimui gali atsirasti ir tada, kai žmonės netyčia pateikia neteisingą informaciją apie įvykį, dėl ko gali pakisti jų prisiminimai – tai yra itin svarbu kalbant apie liudytojų parodymus teisme. Tai sutampa su Pärnamets ir kolegų (2020) atliktu tyrimu ir spėjimu, kad tyrėjų atliktos manipuliacijos keičia žmonių suvokiamą tikrovę ir būsimus pasirinkimus. Stebėtina yra tai, kad priėmus klaidingą grįžtamąjį ryšį, jis pakeičia žmonių psichologinę realybę bei gali pakeisti būsimą sąveiką su pasauliu per pasirinkimus (Pärnamets et al., 2020). Taigi, aklumas pasirinkimui nėra

trumpalaikis efektas – pasireiškus šiam efektui žmonių atmintis gali būti pakeista ir jų prisiminimai gali atitikti ne realiai matytą ar patirtą įvykį, bet klaidingą informaciją, įsisąmonintą iš kitų šaltinių.

1.5.6. Perspėjimas apie galimas procedūrines klaidas

Spėjama, kad aklumas pasirinkimui pasireiškia rečiau, jei žmonės yra perspėjami, kad tyrėjai gali padaryti klaidų. Šią prielaidą tyrė mokslininkai Sagana ir kolegos (2018). Jų tyrimo metu dalyviai buvo suskirstyti į tris grupes – pirmą grupę dalyvių buvo perspėti apie galimas tyrėjų klaidas prieš pradėdant tyrimą, antrą grupę dalyvių buvo perspėti po tyrimo, o trečioji grupė dalyvių nebuvo perspėta apie galimas klaidas. Tyrimo dalyviai žiūrėjo vaizdo įrašą ir vėliau buvo paprašyti atpažinti asmenis, matytus filmuotoje medžiagoje. Tyrėjai perspėjo dalyvius, kad matytų asmenų gali ir nebūti pateiktoje įtariamųjų eilėje. Pateikus pasirinkimus ir praėjus 48 valandoms po vaizdo įrašo žiūrėjimo, dalyviai buvo kviečiami grįžti į laboratoriją ir įsivaizduoti, jog jie yra teismo salėje ir duoti parodymus teisėjui. Dalyviams buvo pateikiamas jų pasirinkto įtariamojo veidas, o savo pasirinkimo pagrindimą jų buvo prašoma užrašyti ant popieriaus lapo. Dviejų iš keturių pasirinktų įtariamųjų nuotraukos buvo pakeistos ir dalyviams buvo pateikti ne tie veidai, kuriuos jie buvo pasirinkę. Vėliau jų buvo prašoma įvertinti įsitikinimą savo sprendimu naudojant 11 balų Likert skalę. Tyrėjai neaptiko ryšio tarp manipuliacijos atpažinimo ir perspėjimo aplinkybių (Sagana et al., 2018). Tačiau iš anksto apie klaidas perspėti dalyviai anksčiau išreiškė susirūpinimą dėl rezultato teisingumo. Tai parodo, kad išankstiniai perspėjimai gali padėti aptikti procedūrines klaidas, taip padidinant tikimybę, kad klaidos bus ištaisytos ir bus įvykdytas teisingumas. Sagana su kolegomis (2018) teigia, kad aklumas pasirinkimui pasireiškia ne dėl dėmesio nesutelktumo ar socialinės įtakos, tačiau tai veikia liudija apie pačio asmens įtaigumą (kaip anksčiau teigė Stille ir kolegos (2017)). Tyrimų dalyviai manipuluotus pasirinkimus suvokia kaip savo pačių darytus sprendimus, juos yra linkę vertinti ne taip kritiškai, labiau pasitiki savo sprendimais ir sutinka su manipuluotais pasirinkimais, todėl autoriai teigia, kad aklumas pasirinkimui negalėjo būti sumažintas iš anksto perspėjant dalyvius apie klaidas. Tačiau lyginant dalyvius, kurie sugebėjo pamatyti tyrėjų atliktas manipuliacijas, dalyviai, kurie buvo perspėti apie galimas klaidas iš anksto, greičiau aptiko manipuliacijas nei tie, kurie buvo perspėti vėliau ar iš viso nebuvo perspėti.

Neseniai buvo atliktas tyrimas, kurio metu dalyviai buvo perspėjami apie būsimas manipuliacijas, t.y., perspėjami apie aklumo pasirinkimui efektą (Vogel, Pärnamets, Hall, & Johansson, 2023). Dalyvių buvo prašoma iš dviejų veidų pasirinkti patrauklesnį bei įvertinti įsitikinimą savo sprendimu. Kai kurie dalyviai buvo informuoti, kad veidas, apie kurį bus teikiama grįžtamasis ryšys, ne visada bus tas veidas, kurį dalyviai iš tikrųjų buvo pasirinkę. Tiriamųjų buvo prašoma stengtis pastebėti manipuliacijas ir pranešti apie jas paspaudžiant mygtuką „Man labiau patinka kitas veidas“. Stebėtina tai, kad aklumo

pasirinkimui efektas pasireiškė net tada, kai dalyviai žinojo apie atliekamas manipuliacijas. Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad aklumas pasirinkimui pasireiškė 24 % dalyvių, kurie buvo perspėti apie manipuliacijas, ir 59 % dalyvių, kurie nežinojo apie atliekamus pakeitimus. Taigi, galima daryti išvadą, kad aklumas pasirinkimui pasireiškia net ir tada, kai žmonės yra išsamiai informuoti apie galimą klaidingą grįžtamąjį ryšį. Apibendrinant galima teigti, kad perspėjimas apie galimas procedūrines klaidas nepanaikina aklumo pasirinkimui efekto, tačiau gali padėti lengviau aptikti tam tikrus neatitikimus ar klaidas.

1.5.7. Kiti veiksniai

Aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimui įtaką gali daryti tokie veiksniai kaip atminties silpnėjimas ir didelis panašumas tarp asmens pirminio pasirinkimo bei manipuluoto pasirinkimo (Sagana, 2015). Kadangi nemaža dalis liudytojų nesugeba pamatyti klaidų bei pokyčių savo pasirinkimuose, klaidingos detalės ar sąmoningos manipuliacijos liudytojų parodymuose (net ir mažoms detalėms) gali sutrukdyti liudytojui tiksliai ir teisingai atkurti matytą įvykį, dėl ko gali didėti tikimybė klaidingai apkaltinti nekaltą asmenį (Sagana, 2015). Taigi, liudytojų apklausų metu yra itin svarbu naudoti vaizdo kameras bei stebėti vaizdo įrašus, kad klaidų būtų kuo mažiau ir kad teisėsaugos sistemoje priimamų teisingų sprendimų būtų daugiau.

1.6. Liudytojų parodymų tikslumas

Liudytojų apklausos bei asmens atpažinimo procedūros yra itin svarbi įrodymų rinkimo dalis ikiteisminio tyrimo metu. Dalis liudytojų teikia tikslus parodymus ir geba atpažinti įtariamąjį iš įtariamųjų eilės, tačiau taip pat nemaža dalis liudytojų yra linkę klysti. Pavyzdžiui, tyrėjų Brigham, Maass, Snyder ir Spaulding (1982) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad liudytojai teisingai identifiko įtariamąjį iš įtariamųjų eilės mažiau nei pusės bandymų metu (46,8 %). Kito tyrimo, atlikto mokslininkų Wixted, Mickes, Dunn, Clark ir Wells (2015), rezultatai atskleidė, kad 55 % liudytojų teisingai identifiko nusikaltimą padariusį asmenį. Taigi, galima daryti išvadą, kad liudytojai ne visada teisingai identifiko įtariamąjį iš įtariamųjų eilės ir yra linkę daryti klaidas. Yra žinoma, jog liudytojo sprendimui ir priimto sprendimo tikslumui įtaką gali daryti keli veiksniai. Pavyzdžiui, ginklo efektas (Fawcett, Peace, & Greve, 2016), liudytojo nuotaika ir fiziologinis afektas (Forgas, Laham, & Vargas, 2005) ar klausimų formuluotė (Koczur, 2019). Tačiau vienas itin svarbus veiksnys, galintis paveikti liudytojų parodymų tikslumą, yra liudytojo amžius.

1.6.1. Liudytojų parodymų tikslumas ir amžius

Neretai žmonės turi tam tikrų įsitikinimų ir stereotipų apie vyresnio amžiaus žmones bei senėjimą. Šie stereotipai neretai yra perkeliami ir į teisinę sistemą – vyresnių liudytojų parodymai gali būti

vertinami kaip ne tokie tikslūs, lyginant su jaunesnių liudytojų, o toks įsitikinimas gali daryti neigiamą poveikį vyresnio amžiaus liudytojų parodymų patikimumui. Įvairių mokslinių tyrimų, nagrinėjusių skirtingo amžiaus liudytojus, rezultatai rodo, jog iš tiesų jaunesnių liudytojų atmintis yra geresnė nei vyresnių, tačiau vyresnio amžiaus liudytojai nėra jautresni įtaigumui nei jaunesni (West & Stone, 2014). Be to, tyrimai apie veidų atpažinimo tikslumą rodo, jog vyresnio amžiaus žmonės dažniau klysta atpažindami veidus, lyginant su jaunesniais liudytojais (Searcy, Bartlett, & Memon, 1999). Kita vertus, yra tyrimų, kurių rezultatai atskleidė, jog jaunesnio ir vyresnio amžiaus liudytojų parodymų tikslumas nesiskiria, kai veido atpažinimo užduotis atliekama iš karto pažiūrėjus įvykio vaizdo įrašą (Memon, Bartlett, Rose, & Gray, 2003). Tačiau vyresnių liudytojų parodymų tikslumas gerokai sumažėja, kai atpažinimo užduotis yra atliekama praėjus savaitei nuo įvykio. Taigi, galima manyti, jog vyresnio amžiaus liudytojų parodymų tikslumas yra mažesnis nei jaunesnio amžiaus liudytojų, priklausomai nuo to, kiek laiko praeina nuo įvykio ir veido atpažinimo.

1.6.2. Liudytojų parodymų tikslumas ir įsitikinimas

Neretai žmonės galvoja, kad liudytojų parodymų tikslumas priklauso nuo jų įsitikinimo. Vyrauja nuomonė, jog kuo mažiau žmogus yra įsitikinęs duotais parodymais, tuo mažesnis šių parodymų patikimumas. Tačiau toks įspūdis gali būti klaidingas, nes liudytojo įsitikinimas duotų parodymų tikslumu ne visada reiškia patikimumą. Atlikti tyrimai rodo, kad įsitikinimo vertinimas nėra geras liudytojų parodymų patikimumo rodiklis (Clifford & Hollin, 1981; Sauerland, Tupper, Iannuzzi, & Van Amelsvoort, 2023; Smith, Kassin, & Ellsworth, 1989). Šiais laikais mokslininkai vis daugiau dėmesio skiria tyrimams, nagrinėjantiems liudytojų parodymų tikslumą ir įsitikinimą. Nors yra žinoma, kad liudytojų įsitikinimas parodymais nėra parodymų patikimumo rodiklis, kai kurie tyrėjai teigia, kad liudytojų pirminis įsitikinimo vertinimas savo sprendimu gali būti vertingas sprendžiant apie tų parodymų tikslumą (Palmer, Brewer, Weber, & Nagesh, 2013; Sauer, Brewer, Zweck, & Weber, 2010). Tačiau liudytojų įsitikinimui įtaką gali daryti įvairūs veiksniai. Pavyzdžiui, tyrėjų įsitikinimai ir nuostatos (Garrioch & Brimacombe, 2001), laikas, praėjęs nuo įvykio iki apklausos (Odinot & Wolters, 2006), įtaigumas (Leippe, Eisenstadt, Rauch, & Stambush, 2006), todėl šią informaciją reikėtų vertinti atsargiai. Taigi, nors yra įvairių nuomonių apie įsitikinimo ir tikslumo ryšį, rezultatai yra nevienareikšmiai, todėl vertinant parodymų tikslumą įsitikinimo rodiklius reikėtų vertinti kritiškai.

1.7. Apibendrinimas

Apžvelgtų tyrimų rezultatai rodo, kad žmogaus atmintis yra nepatikima, ja galima lengvai manipuliuoti. Be to, žmonės neretai ne iki galo suvokia, kokios yra tikrosios jų pasirinkimų priežastys, dėl to gali nepastebėti pokyčio tarp pasirinkimo ir gauto rezultato. Kitaip tariant, žmonės neretai yra akli

savo pasirinkimams. Tačiau tam tikrose situacijose, pavyzdžiui, liudytojų apklausų metu, aklumas pasirinkimui gali sukelti itin rimtų implikacijų, pavyzdžiui, nekalto žmogaus nuteisimu arba atvirkščiai, kalto žmogaus išteisinimu. Apklausų metu tyrėjai gali užduoti klausimus skirtinga intonacija, pakartotinai perklausti tą patį klausimą ar užduoti atsakymą menančius klausimus (nors šio pobūdžio klausimai yra uždrausti LR BPK, 183 str.). Pavyzdžiui, įtariamajam apkaltinti trūksta faktinių įrodymų, tačiau pareigūnai yra įsitikinę, jog pagrindinis įtariamasis ir yra nusikaltimą padaręs asmuo. Siekiant gauti tvirtesnius įrodymus, įtariamojo identifikavimo procedūros metu tyrėjas pakeičia liudytojo pasirinktą nuotrauką iš įtariamųjų eilės į to įtariamojo, kurį nori apkaltinti. Jei liudytojas neatpažintų atliktos manipuliacijos, tyrėjas galėtų gauti įrodymus, dėl kurių būtų neteisingai pripažintas kaltu nekaltas asmuo.

Taigi, apibendrinant apžvelgtą literatūrą bei atliktus tyrimus, galima teigti, kad aklumas pasirinkimui yra vienas iš daugelio savistabos iliuzijos reiškinių, pasireiškiantis tada, kai žmonės nepastebi manipuliacijos tarp savo pasirinkimo ir rezultato. Šį efektą atrado Johansson ir kolegos (2005), jis yra naujas, todėl tyrimų, nagrinėjančių šį efektą, nėra daug. Aklumas pasirinkimui pasireiškia įvairiose srityse – politinių įsitikinimų (Hall et al., 2013), estetinių įsitikinimų (Johansson et al., 2005) ir vartotojų pasirinkimo (Hall et al., 2010). Šį efektą galima aiškinti remiantis keliomis teorijomis: racionalaus pasirinkimo, Daniel Kahneman sprendimų priėmimo ir savęs suvokimo. Šios teorijos teigia, jog žmonės dažnai iki galo neįsisavina priimamų sprendimų, dėl to jie gali nepastebėti neatitikimų tarp pradinio jų ketinimo ir galutinio rezultato. Tačiau šį efektą lemiantys veiksniai vis dar nėra iki galo nustatyti. Atliktų mokslinių tyrimų rezultatai atskleidė, kad manipuliacijų aptikimo dažnis yra stebėtinai mažas, o tyrimų dalyviai neretai geba lengvai pagrįsti sprendimus, kurių jie patys nepriėmė. Taigi, galima teigti, kad žmones galima nesunkiai priversti manyti, jog jie priėmė tam tikrus sprendimus, kurių iš tikrųjų nepriėmė. Matomi nepažįstamų asmenų veidai mūsų atmintyje nėra stipriai įtvirtinami, o tai gali turėti įtakos teisiniame kontekste.

Tyrimo tikslas:

Nustatyti, kokia yra aklumo pasirinkimui reikšmė liudytojų parodymams ir įvertinti, ar įsitikinimas priimtu sprendimu yra veiksnys, veikiantis šio efekto pasireiškimą.

Hipotezės:

1. Aklumas pasirinkimui pasireiškia identifikuojant nepažįstamus veidus, kai dalyviams yra suteikiamas klaidingas grįžtamasis ryšys;

2. Yra ryšys tarp dalyvių pirminio įsitikinimo priimtu sprendimu dėl veido atpažinimo ir parodymų tikslumo. Didėjant dalyvių įsitikinimui priimtu sprendimu, didėja duotų parodymų tikslumas;
3. Savo sprendimu įsitikinę dalyviai teikia tikslesnius parodymus, lyginant su neįsitikinusiais ir nei įsitikinusiais, nei neįsitikinusiais dalyviais;
4. Yra ryšys tarp aklumo pasirinkimui pasireiškimo ir dalyvių pirminio bei antrinio įsitikinimo priimtu sprendimu dėl veido atpažinimo vertinimo:
 - 4.1. Didėjant dalyvių pirminiam įsitikinimui priimtu sprendimu, mažėja aklumo pasirinkimui pasireiškimas;
 - 4.2. Mažėjant dalyvių antriniam įsitikinimui priimtu sprendimu, mažėja aklumo pasirinkimui pasireiškimas;
5. Aklumas pasirinkimui dažniau pasireiškia antrojo matavimo metu savo sprendimu įsitikinusiems dalyviams, lyginant su nei įsitikinusiais, nei neįsitikinusiais ir neįsitikinusiais dalyviais;
6. Antrojo įsitikinimo priimtu sprendimu vertinimo metu įsitikinimas yra žemesnis nei pirmojo įsitikinimo vertinimo metu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti liudytojų parodymų tikslumą;
2. Įvertinti, ar dalyviams pasireiškia aklumo pasirinkimui efektas, kai yra identifikuojami nepažįstami veidai ir yra suteikiamas klaidingas grįžtamasis ryšys;
3. Ištirti parodymų tikslumo ir dalyvių pirminio įsitikinimo priimtu sprendimu dėl veido atpažinimo vertinimo sąsajas;
4. Nustatyti, ar savo sprendimu įsitikinę, neįsitikinę ir nei įsitikinę, nei neįsitikinę dalyviai skiriasi parodymų tikslumu;
5. Ištirti aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo ir dalyvių pirminio ir antrinio įsitikinimo priimtu sprendimu dėl veido atpažinimo vertinimo sąsajas;
6. Nustatyti, ar antrojo matavimo metu savo sprendimu įsitikinusiems, neįsitikinusiems ir nei įsitikinusiems, nei neįsitikinusiems dalyviams aklumas pasirinkimui pasireiškia skirtingai;
7. Palyginti skirtumus tarp dalyvių pirmojo ir antrojo įsitikinimo priimtu sprendimu dėl veido atpažinimo vertinimo.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 103 dalyviai, 78 moterys ir 25 vyrai (amžius nuo 18 iki 60 metų ($M = 27,31$, $SD = 1,03$)), kurie buvo kviesti per socialinius tinklus („Facebook“, „Instagram“) bei elektroninį pašta registruotis į tyrimą užpildant registracijos formą. Kvietimas dalyvauti tyrimo pridedamas prieduose (žr. 1 priedą). Taip pat kai kurie dalyviai dalyvauti eksperimente buvo kviečiami žodžiu. Buvo taikoma netikimybinė, patogioji ir sniego gniūžtės atranka. Norint apsaugoti nepilnamečių gerovę, visi tiriamieji turėjo būti pilnamečiai, kadangi tyrimo metu yra atliekama manipuliacija. Dalyviai tyrimo dalyvavo savanoriškai ir negavo jokio atlygio už dalyvavimą jame.

2.2. Tyrimo metodas

Tyrimo metu taikoma eksperimentinė tyrimo strategija. Buvo atlikti 2 tyrimai: bandomasis ir pagrindinis tyrimas. Bandomojo tyrimo metu sukurti instrumentai buvo panaudotas ištirti didesnei imčiai, siekiant įgyvendinti išsikeltus tyrimo tikslus bei uždavinius.

Tyrimo dalyviai buvo paskirstyti į 3 grupes atsitiktine tvarka: 1 ir 2 grupės – eksperimentinės grupės; 3 grupė – kontrolinė. Eksperimentinėse grupėse esantiems dalyviams grįžtamojo ryšio metu buvo atliekama manipuliacija ir rodoma ne jų pasirinkta nuotrauka, t.y., jiems buvo suteikiamas klaidingas grįžtamasis ryšys. Manipuliacijos buvo atliekamos tam, kad būtų galima įvertinti, ar pasireiškia aklumas pasirinkimui. Tyrimo metu buvo vertinama, kad aklumo pasirinkimui efektas pasireiškė tuo atveju, jei tyrimo dalyvis nepažymėjo, kad tyrimo metu pastebėjo kažką neįprasto, bei nepasakė to žodžiu, pasibaigus tyrimui. Klaidingas grįžtamasis ryšys 1 grupei buvo pateikiamas pirmoje tyrimo dalyje, o 2 grupei – antroje. Eksperimento metu dalyviams vaizdo įrašai bei nuotraukų eilės buvo rodomi skirtinga tvarka, kad neatsirastų veido bei eilės efektas. Pirmoje nuotraukų eilėje vaizduojami vyrai šviesiais plaukais, antroje – tamsiais. 1 lentelėje vaizduojama eksperimento santrauka.

1 lentelė. *Vaizdo įrašų ir veidų pateikimo eiliškumo apžvalga bei atliktos manipuliacijos.*

	1 dalis	2 dalis
1 grupė (eksperimentinė)	1 nuotraukų eilė*	2 nuotraukų eilė
	2 nuotraukų eilė*	1 nuotraukų eilė
2 grupė (eksperimentinė)	1 nuotraukų eilė	2 nuotraukų eilė*
	2 nuotraukų eilė	1 nuotraukų eilė*
3 grupė (kontrolinė)	1 nuotraukų eilė	2 nuotraukų eilė
	2 nuotraukų eilė	1 nuotraukų eilė

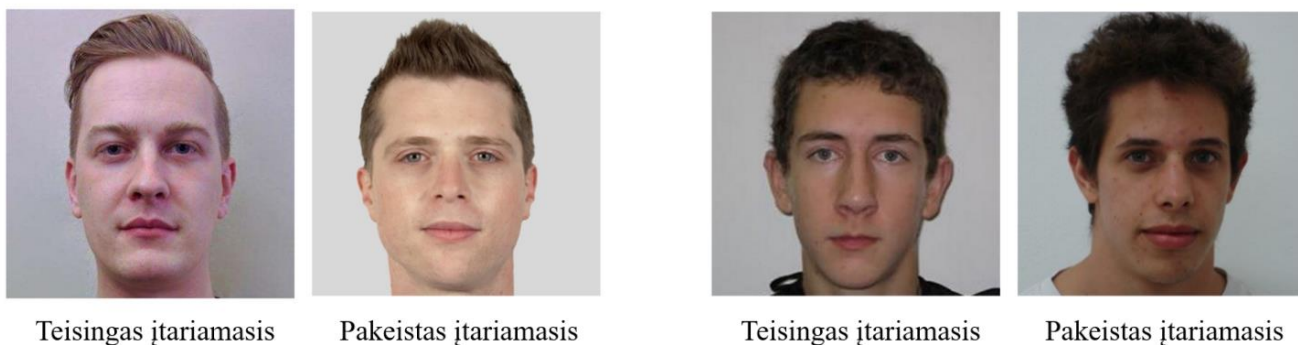
Pastaba. *pateikiamas klaidingas grįžtamasis ryšys, jei dalyvis teisingai pasirinko įtariamąjį iš nuotraukų eilės.

Stimulinė medžiaga

Vaizdo įrašai. Stimuliniai vaizdo įrašai buvo paimti iš Baldassari ir kolegų (2023), vaizdo įrašų naudojimui gautas autorių sutikimas. Šiuose vaizdo įrašuose buvo vaizduojami vyrai (viename vaizdo įrašė šviesiaplaukis, o kitame – tamsiaplaukis), įeinantys į darbo kambarį, nuo rašomojo stalo paimantys mašinos raktelius, einantys per automobilių stovėjimo aikštelę, surandantys automobilį ir užvedantys jo variklį su pavogtais rakteliais. Vaizdo įrašų trukmė – 16 sekundžių. Vieno vaizdo įrašo metu yra rodomas tik vienas vyras, pašalinių asmenų nėra. Vaizdo įrašai buvo naudoti anksčiau liudytojų atminčiai tirti (Baldassari et al., 2023). Ankstesnių tyrimų metu, tiriančių aklumo pasirinkimui efektą, buvo naudoti vyrų veidai (Cochran et al., 2016; Greenspan, 2015; Stille et al., 2017). Be to, remiantis Oficialiosios statistikos portalo duomenimis apie nusikalstamumą, LR savivaldybėse 2024 m. sausio-balandžio mėn. buvo įvykdytos 1096 vagystės, iš kurių 944 buvo įvykdytos vyrų. Taigi, šio eksperimento metu aklumo pasirinkimui efektui tirti buvo pasirinkti vaizdo įrašai, vaizduojantys tik vyriškos lyties įtariamuosius.

Nuotraukų eilės. Šiam eksperimentui buvo sukurtos dvi veidų eilės. Veidai, kurie buvo atrenkami nuotraukų eilėms, buvo paimti iš Baldassari ir kolegų (2023), „Chicago Face Database“ (2015) ir „FEI face database“ (2006), kurių autoriai leidžia duomenų bazes naudoti be atskiro leidimo. Nuotraukų eilės buvo sudarytos iš šešių nuotraukų: vienas įtariamasis ir penki kiti, į įtariamąjį panašūs, asmenys. Nuotraukos eilėms buvo atrinktos taip, kad atitiktų vaizdo įrašuose matomų vyrų veidus. Kai kurie tyrėjai nuotraukų eiles sudarė bendru sutarimu (Baldassari et al., 2023), tačiau šio tyrimo metu veidų eilės buvo sudarytos atsižvelgiant į vertintojų sutarimą. Nuotraukas vertino 7 vertintojai. Sutariamumas buvo vertinamas skaičiuojant intraklasines koreliacijas arba ICC (angl. *intraclass correlation*). Gauta

koreliacijos reikšmė – 0,75. Ši reikšmė atskleidžia, jog vertintojų sutariamumo lygis yra statistiškai reikšmingas (Pakalniškienė, 2012). Jei ICC reikšmė – 0,50-0,75, tai sutariamumas vidutinis, jei 0,75-0,90, tai sutariamumas geras, jei ICC reikšmės didesnės nei 0,90, tai vertintojų sutariamumas yra aukštas (Koo & Li, 2016). Šiame tyrime vidinis vertintojų sutariamumas yra geras, todėl galima teigti, kad sudarytos nuotraukų eilės yra patikimos ir tinkamos naudoti. Sudarytos eilės pridedamos prieduose (žr. 2 priedą). Nuotraukos, kurios buvo pateikiamos klaidingo grįžtamojo ryšio metu, taip pat buvo atrinktos atsižvelgiant į vertintojų sutariamumą. Veidų panašumą vertino 7 vertintojai, o labiausiai panašūs veidai į vyrų, matomų vaizdo įrašų metu, buvo atrinkti klaidingo grįžtamojo ryšio pateikimui (žr. 1 pav.).

1 pav. *Teisingi įtariamieji ir įtariamieji, kurie buvo rodomi klaidingo grįžtamojo ryšio metu. Kairėje vaizduojami įtariamieji iš pirmos nuotraukų eilės, dešinėje – antros.*

Dėmesio nukreipimui skirtos užduotys. Dėmesiui nukreipti buvo naudojamos dvi ištraukos iš „*Watched Walker*“ (2017) vaizdo įrašo, kuris yra laisvai prieinamas internete, „*Youtube*“ platformoje. Šiuose vaizdo įrašuose buvo vaizduojami žmonės, einantys viena pagrindinių Londono gatvių. Taip pat buvo sukurtos dvi atminties užduotys: daiktų, matytų įvykio vietoje, sąrašas (iš viso 30 objektų) ir žodžių, nesusijusių su matytais vaizdo įrašais, sąrašas (30 žodžių). Šiame tyrime viena iš dėmesio nukreipimui skirtų užduočių buvo demografinių duomenų anketa. Anketa sudaryta iš 6 klausimų: tyrimo dalyvio lytis, amžius, aukščiausias įgytas išsilavinimas, užimtumas, šeimtinė padėtis ir gyvenamoji vieta. Tyrimo anketos pavyzdys pridedamas prieduose (žr. 3 priedą).

Matavimų skalės. Tyrimo metu du kartus buvo matuojamas dalyvių įsitikinimas sprendimu: iš karto pasirinkus įtariamąjį iš nuotraukų eilės ir po suteikto grįžtamojo ryšio. Įsitikinimui matuoti buvo taikoma 5 balų Likert skalė (nuo 1 – „esu visiškai neužtikrinta (-as)“ iki 5 – „esu visiškai užtikrinta (-as)“).

Kintamieji, naudoti tyrime. Nepriklausomi kintamieji tyrime buvo šie: liudytojų parodymų tikslumas (tikslus arba netikslus) ir pirmas įsitikinimo priimtu sprendimu matavimas. Priklausomi

kintamieji tyrime buvo šie: aklumas pasirinkimui (pasireiškė arba nepasireiškė) ir antras įsitikinimo priimtu sprendimu matavimas.

2.3. Tyrimo eiga

Bandomojo tyrimo metu buvo kuriami instrumentai, padėsiantys tirti aklumą pasirinkimui. Buvo naudojami šie tyrimo instrumentai: stimulinė medžiaga (vaizdo įrašai, rodomi tyrimo dalyviams), nuotraukų eilės (taikomos veidų atpažinimo procedūros metu), dalyvių dėmesį nukreipiančios užduotys bei anketa (demografiniams duomenims surinkti). Stimulinė medžiaga ir veidų eilės buvo sudarytos atrenkant duomenis, esančius duomenų bazėse, pritaikant pasirinktus kriterijus. Dalyviai bandomojo tyrimo metu taip pat turėjo galimybę teikti grįžtamąjį ryšį apie sukurtą instrumentą (ar klausimai aiškūs, ar užduotys yra suprantamos ir pan.). Šio tyrimo imtis 3 dalyviai (2 vyrai ir 1 moteris; amžiaus vidurkis – 27 metai). Bandomojo tyrimo metu aklumo pasirinkimui efektas pasireiškė 1 iš 3 kartų.

Pagrindinis tyrimas buvo vykdomas 2024 metų kovo-balandžio mėnesiais. Tyrimo metu dalyviai į eksperimentines ir kontrolinę grupes buvo skirstomi atsitiktine tvarka. Vieniems dalyviams vaizdo įrašai buvo rodomi gyvai per kompiuterio ekraną (52), kitiems dalyviams vaizdo įrašai buvo transliuojami per „Zoom“ platformą (51). Taip pat su kai kuriais dalyviais tyrimas buvo atliekamas individualiai (16), su kitais – grupėse (87). Visi tyrimo dalyviai anketas pildė elektroniniu būdu, „Google Forms“ platformoje.

Eksperimentas buvo sudarytas iš dviejų dalių. Vienoje iš dalių tiriamiesiems buvo teikiamas teisingas grįžtamasis ryšys, o kitoje – klaidingas (atliekama manipuliacija). Klaidingo grįžtamojo ryšio metu dalyviams buvo rodoma kita, ne jų pasirinkta nuotrauka iš nuotraukų eilės, jei jie buvo teisingai pasirinkę įtariamąjį, matytą vaizdo įrašė. Šių dalių eiliškumas buvo keičiamas skirtingose eksperimentinėse grupėse (1 grupėje esantiems dalyviams klaidingas grįžtamasis ryšys buvo suteikiamas pirmos eksperimento dalies metu, 2 grupėje esantiems dalyviams klaidingas grįžtamasis ryšys suteikiamas antros eksperimento dalies metu, o 3 (kontrolinėje) grupėje esantiems dalyviams abiejų eksperimento dalių metu buvo suteikiamas teisingas grįžtamasis ryšys (manipuliacija neatliekama)). Tyrimo pradžioje buvo trumpai pristatomas tariamas tyrimo tikslas – įvertinti liudytojų parodymų tikslumą. Visiems dalyviams buvo sakomos tos pačios instrukcijos: nesustoti ties vienu klausimu; žymėti viską, ką prisimena iš matyto vaizdo įrašo; pasiruošti laikmatį, kadangi jo prireiks vienoje iš užduočių; baigus pildyti pirmąją anketą, pranešti; negrįžti prie ankstesnių klausimų. Tiriamieji buvo informuojami, kad jiems bus rodomi vaizdo įrašai ir kad jie atliks liudytojų vaidmenį. Pirmojoje tyrimo dalyje dalyviams buvo rodomi du trumpi vaizdo įrašai – pirmasis, kuriame vaizduojamas tariamas nusikaltimas, ir antrasis, skirtas dėmesiui nukreipti, vaizduojantis praevius gatvėje. Pažiūrėjus šiuos du vaizdo įrašus, tyrimo dalyviams buvo atsiunčiama nuoroda į apklausą. Siekiant iširti, ar dalyviai pastebėjo neatitikimus tarp

jų pasirinkimo ir tyrėjo grįžtamojo ryšio, buvo atliekama įtariamųjų atpažinimo procedūra. Jos metu tyrimo dalyviams buvo pateikiamos penkios nuotraukos asmenų, panašių į vaizdo įrašė matytą vyrą, ir viena įtariamojo nuotrauka. Iš nuotraukų eilės tiriamųjų buvo prašoma pasirinkti nuotrauką vyro, kurį jie matė vaizdo įrašė. Po to tiriamųjų buvo prašoma Likert skalėje nuo 1 iki 5 įvertinti įsitikinimą savo pasirinkimu. Vėliau tyrimo dalyviams buvo pateikiamos dėmesį nukreipiančios užduotys. Tiriamųjų buvo prašoma pasirinkti daiktus iš daiktų sąrašo, kurie buvo matomi pirmajame vaizdo įrašė; raštu, kaip galima tiksliau, apibūdinti kambarį, matytą pirmajame vaizdo įrašė; demografinių duomenų anketa; atminties užduotis. Atminties užduoties metu per minutę dalyviai buvo prašomi įsiminti 10 žodžių, o vėliau juos pažymėti sąrašė, sudarytame iš 30 žodžių. Po nukreipiančių užduočių tyrimo dalyviams buvo suteikiamas grįžtamasis ryšys, kurio metu dalyviams buvo rodoma teisinga (jei manipuliacija nebuvo atliekama) arba klaidinga (jei atliekama manipuliacija) įtariamojo nuotrauka, kurią dalyviai pasirinko iš nuotraukų eilės. Tiriamųjų buvo prašoma įvertinti savo įsitikinimą, kad tai vyro, matyto vaizdo įrašė, nuotrauka, Likert skalėje nuo 1 iki 5. Vėliau dalyviams buvo sudaryta galimybė pakeisti savo pasirinkimą ir pasirinkti kitą veidą iš nuotraukų eilės. Galiausiai, dalyvių buvo klausama, ar tyrimo metu jie pastebėjo ką nors neįprasta.

Eksperimento pabaigoje dalyvių žodžiu buvo klausama, ar jie pastebėjo, kad jų pasirinktas asmuo buvo pakeistas. Galiausiai, tiriamiesiems buvo padėkujama bei atskleidžiamas tikrasis tyrimo tikslas ir trumpai papasakojama apie aklumo pasirinkimui efektą.

2.4. Duomenų tvarkymas

Statistinė duomenų analizė buvo atlikta naudojant „IBM SPSS Statistics“ (28.0 versija) programą. Šia programa buvo skaičiuota aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai), vertintojų sutariamumas skaičiuojant intraklasines koreliacijas arba ICC (angl. *intraclass correlation*). *Chi* kvadrato testas buvo taikomas: siekiant patikrinti, ar grupės yra homogeniškos pagal lytį, ar skiriasi aklumo pasirinkimui pasireiškimu, kai yra rodomi skirtingi veidai ir kai vaizdo įrašai yra rodomi skirtingu eiliškumu, ar grupės skiriasi parodymų tikslumu, ar grupės skiriasi parodymų tikslumu pagal pirminį įsitikinimą, ar grupės skiriasi aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimu pagal antrinį įsitikinimą. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti taikytas *Point biserial* koreliacijos koeficientas. Koreliacijų koeficientai ir efekto dydžiai buvo interpretuojami remiantis Cohen (1988) ir Cohen (1992) gairėmis. *Point biserial* koreliacija, remiantis Cohen (1988), yra silpna, kai $r_{pb} \geq |0,10|$, vidutinė, kai $r_{pb} \geq |0,30|$, ir stipri, kai $r_{pb} \geq |0,50|$. Efekto dydis, pagal Cohen (1992), yra silpnas, kai $r \geq 0,10$, vidutinis, kai $r \geq 0,30$, ir stiprus, kai $r \geq 0,50$. Lyginant dalyvių įsitikinimą priimtu sprendimu prieš ir po suteikto klaidingo grįžtamojo ryšio buvo taikytas *Wilcoxon* ženklų-rangų testas. Tiriamieji pagal įsitikinimo balus buvo

skirstomi į tris grupes: dalyviai, įvertinę savo įsitikinimą 1 („esu visiškai neužtikrinta (-as)“) ir 2 („esu neužtikrinta (-as)“), buvo priskiriami neįsitikinusių grupei; dalyviai, įvertinę savo įsitikinimą 3 („esu nei užtikrinta (-as), nei neužtikrinta (-as)“), buvo priskiriami nei įsitikinusių, nei neįsitikinusių grupei; dalyviai, įvertinę savo įsitikinimą 4 („esu užtikrinta (-as)“) ir 5 („esu visiškai užtikrinta (-as)“), buvo priskiriami įsitikinusių grupei.

Prieš pradėdant analizę, buvo patikrinta, ar grupės yra homogeniškos pagal lytį ir ar grupės skiriasi pagal aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimą, kai yra rodomi skirtingų bruožų vyrai, ir kai vaizdo įrašai yra rodomi skirtingu eiliškumu (nepriklausomai nuo to, kokių bruožų vyrai yra rodomas). Kitaip tariant, buvo norima patikrinti, ar neatsirado eilės ir veido efektas.

Siekiant patikrinti, ar eksperimentinės ir kontrolinės grupės yra homogeniškos, taikytas *Chi* kvadrato testas. Gauti rezultatai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. *Tyrimo grupių homogeniškumas pagal lytį.*

Lytis	1 grupė (n = 36)	2 grupė (n = 35)	3 grupė (n = 32)	χ^2	df	p
Vyras	9 (25,0 %)	9 (25,7 %)	7 (21,9 %)	0,15	2	0,928
Moteris	27 (75,0 %)	26 (74,3 %)	25 (78,1 %)			

Pastaba. 1 grupė ir 2 grupė – eksperimentinės grupės; 3 grupė – kontrolinė grupė.

Nagrinėjant gautus rezultatus galima matyti, jog grupės pagal lytį statistiškai reikšmingai nesiskiria ($\chi^2(2, n = 103) = 0,15, p = 0,928$). Taigi, visos trys grupės yra homogeniškos.

Siekiant patikrinti, ar eksperimentinės grupės skiriasi pagal aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimą, kai vaizdo įrašai yra rodomi skirtingu eiliškumu, buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Gauti rezultatai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė. Aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimas, pažiūrėjus pirmąjį ir antrąjį vaizdo įrašą.

Aklumas pasirinkimui	Vaizdo įrašų eiliškumas		χ^2	df	p
	Pirmas (n = 27)	Antras (n = 26)			
Pasireiškė	16 (59,3 %)	10 (38,5 %)	2,29	1	0,130
Nepasireiškė	11 (40,7 %)	16 (61,5 %)			

Atlikta analizė rodo, kad aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimas nesiskiria ($\chi^2(1, n = 53) = 2,29, p = 0,130$), kai tiriamiesiems yra rodomi vaizdo įrašai skirtingu eiliškumu. Taigi, eksperimentinės grupės yra homogeniškos.

Siekiant patikrinti, ar eksperimentinės grupės skiriasi pagal aklumo efektui pasireiškimą, kai yra rodomi skirtingų bruožų vyrai, buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Gauti rezultatai pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimas, kai yra rodomi skirtingų bruožų vyrai.

Aklumas pasirinkimui	Vaizduojamų vyrų bruožai		χ^2	df	p
	Šviesiaplaukis (n = 25)	Tamsiaplaukis (n = 28)			
Pasireiškė	11 (44,0 %)	15 (53,6 %)	0,484	1	0,487
Nepasireiškė	14 (56,0 %)	13 (46,4 %)			

Rezultatai rodo, kad aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimas taip pat nesiskiria ($\chi^2(1, n = 53) = 0,484, p = 0,487$), kai tiriamiesiems yra rodomi skirtingų bruožų vyrai.

Taigi, grupės yra homogeniškos pagal lytį, o aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimas statistiškai reikšmingai nesiskyrė, žiūrint skirtingų bruožų vyrus ir žiūrint vaizdo įrašus skirtinga tvarka (veido ir eilės efektas neatsirado).

3. REZULTATAI

3.1. Liudytojų parodymų tikslumas

70,9 % ($n = 73$) visų tyrime dalyvavusių dalyvių, pažiūrėjusių pirmąjį vaizdo įrašą, įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. Neteisingai veidą pasirinko 29,1 % ($n = 30$) dalyvių. Pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą, 79,6 % ($n = 82$) dalyvių įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. 20,4 % ($n = 21$) dalyvių įtariamąjį pasirinko neteisingai.

75 % ($n = 27$) pirmoje grupėje esančių dalyvių, pažiūrėjusių pirmąjį vaizdo įrašą, įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. Neteisingai įtariamąjį pasirinko 25 % ($n = 9$) dalyvių. Pažiūrėję antrąjį vaizdo įrašą, 80,6 % ($n = 29$) dalyvių įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. 19,4 % ($n = 7$) dalyvių įtariamąjį pasirinko neteisingai.

65,7 % ($n = 23$) antroje grupėje esančių dalyvių, pažiūrėjusių pirmąjį vaizdo įrašą, įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. Neteisingai įtariamąjį pasirinko 34,3 % ($n = 12$) dalyvių. Pažiūrėję antrąjį vaizdo įrašą, 74,3 % ($n = 26$) dalyvių įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. 25,7 % ($n = 9$) dalyvių įtariamąjį pasirinko neteisingai.

71,9 % ($n = 23$) trečioje grupėje esančių dalyvių, pažiūrėjusių pirmąjį vaizdo įrašą, įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. Neteisingai įtariamąjį pasirinko 28,1 % ($n = 9$) dalyvių. Pažiūrėję antrąjį vaizdo įrašą, 84,4 % ($n = 27$) dalyvių įtariamąjį iš nuotraukų eilės pasirinko teisingai. 15,6 % ($n = 5$) dalyvių įtariamąjį pasirinko neteisingai. Gauti rezultatai pridedami prieduose (žr. 4 priedą).

Norint patikrinti, ar tiriamieji, esantys pirmoje, antroje ir trečioje grupėse, skiriasi parodymų tikslumu pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą, buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Rezultatai pateikti 5 lentelėje.

5 lentelė. Grupių skirtumai pagal parodymų tikslumą, pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą.

	Parodymų tikslumas		χ^2	df	p
	Tikslus	Netikslus			
1 grupė	27 (75,0 %)	9 (25,0 %)	0,76	2	0,683
2 grupė	23 (65,7 %)	12 (34,3 %)			
3 grupė	23 (71,9 %)	9 (28,1 %)			

Analizė atskleidė, kad grupės, pažiūrėjusios pirmąjį vaizdo įrašą, pagal parodymų tikslumą statistiškai reikšmingai nesiskiria ($\chi^2 (2, n = 103) = 0,76, p = 0,683$). Tai rodo, kad visos trys grupės, pažiūrėjusios pirmąjį vaizdo įrašą, pagal parodymų tikslumą yra homogeniškos.

Norint patikrinti, ar tiriamieji, esantys pirmoje, antroje ir trečioje grupėse, skiriasi parodymų tikslumu pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą, buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Rezultatai pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė. Grupių skirtumai pagal parodymų tikslumą, pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą.

	Parodymų tikslumas		χ^2	df	p
	Tikslus	Netikslus			
1 grupė	29 (80,6 %)	7 (19,4 %)	1,08	2	0,583
2 grupė	26 (74,3 %)	9 (25,7 %)			
3 grupė	27 (84,4 %)	5 (15,6 %)			

Analizė atskleidė, kad grupės, pažiūrėjusios antrąjį vaizdo įrašą, pagal parodymų tikslumą statistiškai reikšmingai nesiskiria ($\chi^2 (2, n = 103) = 1,08, p = 0,583$). Tai rodo, kad visos trys grupės, pažiūrėjusios antrąjį vaizdo įrašą, pagal parodymų tikslumą yra homogeniškos.

3.2. Aklumas pasirinkimui

Šio tyrimo metu 50,9 % ($n = 27$) dalyvių, esančių 1 ir 2 grupėse, pastebėjo, kad veidas yra pakeistas ir jiems yra rodomas ne jų pasirinktas įtariamasis. Tačiau atliktos manipuliacijos nepastebėjo 49,1 % ($n = 26$) dalyvių. Taigi, galima teigti, jog šio tyrimo metu 49,1 % dalyvių, esančių eksperimentinėse grupėse, buvo akli manipuliacijų atžvilgiu – pasireiškė aklumo pasirinkimui efektas. Pirmoje grupėje 59,3 % ($n = 16$) dalyvių pasireiškė aklumas pasirinkimui. Antroje grupėje šis efektas pasireiškė 38,5 % ($n = 10$) dalyvių.

3.3. Liudytojų parodymų tikslumo ir pirminio įsitikinimo priimtu sprendimu ryšys

Siekiant palyginti, kaip tyrimo dalyvių parodymų tikslumas susijęs su jų pirminiu įsitikinimu savo sprendimu buvo taikoma *Point biserial* koreliacija. Buvo nagrinėjamas ryšys tarp parodymų tikslumo pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą ir antrąjį vaizdo įrašą.

Nustatyta, kad yra statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys tarp tiriamųjų parodymų tikslumo ir jų pirminio įsitikinimo sprendimu pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą ($r_{pb} = -0,33; p < 0,001$). Ši koreliacija yra vidutinio stiprumo. Pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą taip pat yra statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys

tarp parodymų tikslumo ir pirminio įsitikinimo sprendimu ($r_{pb} = -0,47$; $p < 0,001$). Ši koreliacija yra vidutinio stiprumo. Taigi, yra tendencija, kad tyrimo dalyvių pirminiam įsitikinimui priimtu sprendimu mažėjant, jų parodymų tikslumas taip pat mažės, tiek pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą, tiek antrąjį.

3.4. Sprendimu neįsitikinusių, nei įsitikinusių, nei neįsitikinusių ir įsitikinusių dalyvių parodymų tikslumas

Norint palyginti, ar tiriamieji skiriasi pagal įsitikinimą savo sprendimu ir tikslumu, imtis buvo padalinta į tris grupes (1 – neįsitikinę, 2 – nei įsitikinę, nei neįsitikinę, 3 – įsitikinę).

Siekiant palyginti, ar tiriamieji skiriasi pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir tikslumu pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą, buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Rezultatai pateikti 7 lentelėje.

7 lentelė. Grupių skirtumai pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir parodymų tikslumą pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą.

Įsitikinimas	Parodymų tikslumas		χ^2	df	p
	Tikslus	Netikslus			
Neįsitikinę	14 (51,9 %)	13 (48,1 %)	8,51	2	0,014*
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	13 (65,0 %)	7 (35,0 %)			
Įsitikinę	46 (82,1 %)	10 (17,9 %)			

Pastaba. * $p < 0,05$.

Analizė atskleidė, kad grupės, pažiūrėjusios pirmąjį vaizdo įrašą, pagal parodymų tikslumą ir pirminį įsitikinimą skiriasi ($\chi^2 (2, n = 103) = 8,51, p = 0,014$). Skirtumai tarp grupių buvo palyginti taikant *Chi* kvadrato testą. Rezultatai pateikti prieduose (žr. 5 priedą).

Analizė atskleidė, kad dalyviai, neįsitikinę savo sprendimu ir nei įsitikinę, nei neįsitikinę savo sprendimu, parodymų tikslumu nesiskyrė ($\chi^2 (1, n = 47) = 0,81, p = 0,367$). Dalyviai, įsitikinę savo sprendimu ir nei įsitikinę, nei neįsitikinę savo sprendimu, parodymų tikslumu nesiskyrė ($\chi^2 (1, n = 76) = 2,50, p = 0,114$). Tačiau dalyviai, neįsitikinę savo sprendimu ir dalyviai, įsitikinę savo sprendimu, skyrėsi parodymų tikslumu ($\chi^2 (1, n = 83) = 8,34, p = 0,004$). Tiksliausi buvo savo sprendimu įsitikinę dalyviai, o labiausiai klydo savo sprendimu neįsitikinę dalyviai.

Siekiant palyginti, ar tiriamieji skiriasi pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir tikslumu pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą, buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Rezultatai pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė. Grupių skirtumai pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir parodymų tikslumą pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą.

Įsitikinimas	Parodymų tikslumas		χ^2	df	p
	Tikslus	Netikslus			
Neįsitikinę	7 (46,7 %)	8 (53,3 %)	9,54	2	0,008**
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	8 (57,1 %)	6 (42,9 %)			
Įsitikinę	67 (90,5 %)	7 (9,5 %)			

Pastaba. ** $p < 0,01$.

Analizė atskleidė, kad grupės, pažiūrėjusios antrąjį vaizdo įrašą, pagal parodymų tikslumą ir pirminį įsitikinimą, skiriasi ($\chi^2 (2, n = 103) = 9,54, p = 0,008$). Skirtumai tarp grupių buvo palyginti taikant *Chi* kvadrato testą. Rezultatai pateikti prieduose (žr. 6 priedą).

Analizė atskleidė, kad dalyviai, neįsitikinę savo sprendimu ir nei įsitikinę, nei neįsitikinę savo sprendimu, parodymų tikslumu nesiskyrė ($\chi^2 (1, n = 29) = 0,32, p = 0,573$). Dalyviai, įsitikinę savo sprendimu ir nei įsitikinę, nei neįsitikinę savo sprendimu, parodymų tikslumu skyrėsi ($\chi^2 (1, n = 88) = 10,43, p < 0,001$). Dalyviai, neįsitikinę savo sprendimu ir dalyviai, įsitikinę savo sprendimu, skyrėsi parodymų tikslumu ($\chi^2 (1, n = 89) = 17,13, p < 0,001$). Tiksliausi buvo savo sprendimu įsitikinę dalyviai, o labiausiai klydo savo sprendimu neįsitikinę dalyviai.

3.5. Pirminio ir antrinio įsitikinimo priimtu sprendimu ir aklumo pasirinkimui ryšys

Siekiant išsiaiškinti, ar yra ryšys tarp 1 ir 2 eksperimentinių grupių pirminio įsitikinimo savo sprendimu vertinimo ir aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo, buvo taikoma *Point biserial* koreliacija. Rezultatai rodo, kad yra statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys tarp aklumo pasirinkimui pasireiškimo ir pirminio įsitikinimo ($r_{pb} = -0,35; p = 0,011$). Ši koreliacija yra vidutinio stiprumo. Yra tendencija, kad pirminiam įsitikinimui didėjant, aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo dažnis mažės.

Siekiant išsiaiškinti, ar yra ryšys tarp 1 ir 2 eksperimentinių grupių antrinio įsitikinimo savo sprendimu vertinimo ir aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo, buvo taikoma *Point biserial* koreliacija. Rezultatai rodo, kad yra statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp aklumo pasirinkimui pasireiškimo ir antrinio įsitikinimo ($r_{pb} = 0,41; p = 0,002$). Ši koreliacija yra vidutinio stiprumo. Yra tendencija, kad antriniam įsitikinimui didėjant, aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo dažnis didės.

3.6. Aklumo pasirinkimui pasireiškimas tarp neįsitikinusių, nei įsitikinusių, nei neįsitikinusių ir įsitikinusių priimtu sprendimu dalyvių

Norint palyginti, ar tiriamieji, esantys 1 ir 2 grupėse, skiriasi pagal antrinį įsitikinimą savo sprendimu ir aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimą, imtis pagal tyrimo dalyvių įsitikinimo vertinimo rezultatus buvo padalinta į tris grupes (1 – neįsitikinę, 2 – nei įsitikinę, nei neįsitikinę, 3 – įsitikinę). Buvo taikomas *Chi* kvadrato testas. Rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. Grupių skirtumai pagal aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimą ir antrinį įsitikinimą savo sprendimu.

Įsitikinimas	Aklumas pasirinkimui		χ^2	df	p
	Pasireiškė	Nepasireiškė			
Neįsitikinę	16 (61,5 %)	24 (88,9 %)	5,38	2	0,068
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	6 (23,1 %)	2 (7,4 %)			
Įsitikinę	4 (15,4 %)	1 (3,7 %)			

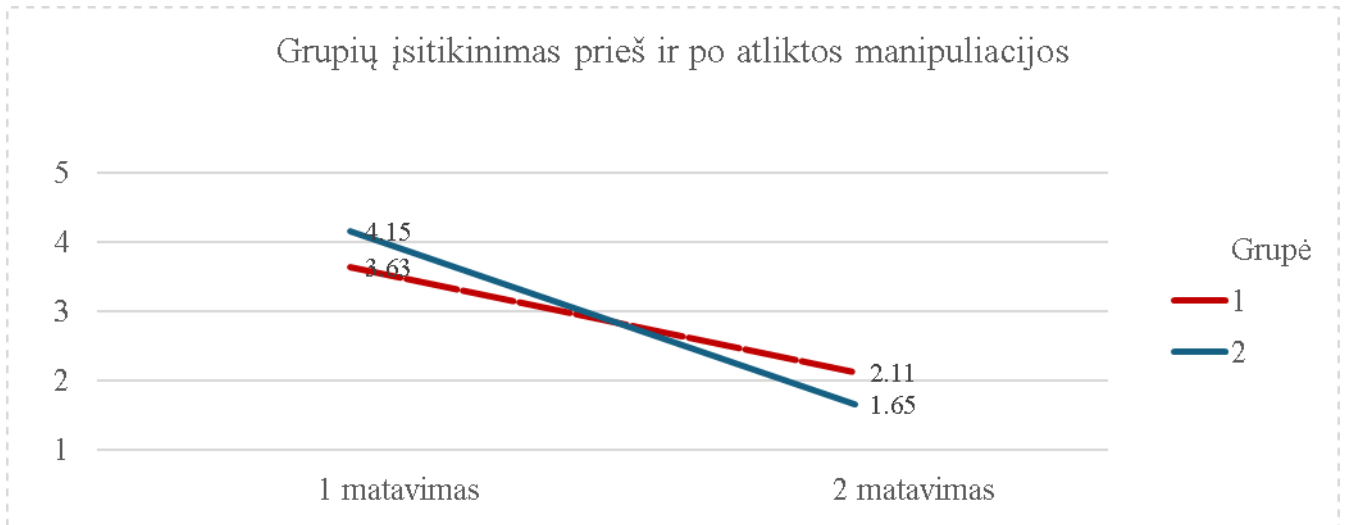
Analizė atskleidė, kad grupės pagal aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo dažnį ir antrinį įsitikinimą nesiskiria ($\chi^2(2, n = 53) = 5,38, p = 0,068$). Taigi, savo sprendimu įsitikinusiems, nei įsitikinusiems, nei neįsitikinusiems ir neįsitikinusiems dalyviams aklumas pasirinkimui pasireiškė vienodai.

3.7. Skirtumai tarp pirminio ir antrinio įsitikinimo matavimo

Siekiant išsiaiškinti, ar skiriasi 1 ir 2 grupėje esančių dalyvių įsitikinimas savo sprendimu pirmojo matavimo metu (prieš manipuliaciją) ir antrojo matavimo metu (atlikus manipuliaciją) buvo taikomas *Wilcoxon* ženklų-rangų testas.

Analizė atskleidė, kad pirmoje grupėje esančių dalyvių įsitikinimo priimtu sprendimu vertinimas pirmojo matavimo metu (prieš manipuliaciją) (vidurkinis rangas = 11,87) buvo didesnis nei antrojo matavimo metu (atlikus manipuliaciją) (vidurkinis rangas = 9,17), $Z = -3,24, p = 0,001, r = 0,62$, rodantis stiprų efekto dydį. Antroje grupėje esančių dalyvių įsitikinimo priimtu sprendimu vertinimas pirmojo matavimo metu (vidurkinis rangas = 12,45) taip pat buvo didesnis nei antrojo matavimo metu (vidurkinis rangas = 2,00), $Z = -4,19, p < 0,001, r = 0,82$, rodantis stiprų efekto dydį. Taigi, 1 ir 2 eksperimentinėse grupėse esančių dalyvių įsitikinimo vertinimas antrojo matavimo metu (atlikus manipuliaciją) statistiškai reikšmingai sumažėjo.

Vidurkių skirtumai tarp grupių pirmojo ir antrojo įsitikinimo vertinimo pavaizduoti 2 pav.

2 pav. Grupių įsitikinimas prieš ir po atliktos manipuliacijos.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šio tyrimo tikslas – nustatyti, kokia yra aklumo pasirinkimui reikšmė liudytojų parodymams ir įvertinti, ar įsitikinimas priimtu sprendimu yra veiksnys, veikiantis šio efekto pasireiškimą. Mokslinėje literatūroje aklumas pasirinkimui yra nagrinėjamas įvairiose srityse (estetinių (Johansson et al., 2005) ir politinių (Hall et al., 2013) įsitikinimų bei vartotojų pasirinkimo (Hall et al., 2010)), tačiau yra itin mažai tyrimų, kurie nagrinėtų aklumo pasirinkimui efektą teisinėje sistemoje. Be to, mokslinių tyrimų, tiriančių šį efektą, Lietuvoje dar nebuvo atlikta. Dėl šių priežasčių buvo atliktas eksperimentas, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar aklumas pasirinkimui paveikia liudytojų įsimintų veidų atpažinimo tikslumą.

Šio eksperimento metu 70,9 % dalyvių, pažiūrėjusių pirmąjį vaizdo įrašą, ir 79,6 %, pažiūrėjusių antrąjį vaizdo įrašą, teisingai atpažino įtariamąjį iš nuotraukų eilės. Tačiau rezultatai rodo, kad žmonės yra linkę klysti identifikuodami nepažįstamus veidus. Tiesa, šio tyrimo metu dalyviai buvo linkę atlikti teisingas identifikacijas dažniau, lyginant su anksčiau atliktais tyrimais (pvz., Brigham et al., 1982; Wixted et al., 2015). Tai galėjo nutikti dėl to, kad trukmė, praėjusi nuo matyto įvykio iki identifikavimo procedūros, buvo itin trumpa. Tačiau parodymų tikslumą sumažino pasireiškęs aklumo pasirinkimui efektas.

Šio tyrimo rezultatai parodė, kad žmonės nepastebi pokyčio tarp savo pasirinkimo ir jiems pateikto grįžtamojo ryšio, t.y., žmonės yra akli savo pasirinkimams. Eksperimento metu iš viso 49,1 % dalyvių nepastebėjo neatitikimo tarp jų pirmojo pasirinkimo ir manipuluoto veido. Šie rezultatai patvirtina pirmąją tyrimo hipotezę, jog žmonės, klaidingo grįžtamojo ryšio metu, nepastebi gautos neteisingos informacijos. Gauti rezultatai sutampa su ankstesnių mokslinių darbų rezultatais. Aklumo pasirinkimui efektas pasireiškia, kai žmonėms yra teikiamas klaidingas grįžtamasis ryšys apie jų pačių pasirinkimus (Johansson et al., 2005; Johansson et al., 2013; Merckelbach, Jelicic, & Pieters, 2011b; Sauerland et al., 2016; Steinfeldt-Kristensen & Thornton, 2013). Taigi, galima daryti išvadą, jog aklumas pasirinkimui gali paveikti liudytojų parodymų tikslumą. Pasireiškus aklumo pasirinkimui efektui, liudytojų tikslumas mažėja. Šio eksperimento metu dalyviai manipuluotą sprendimą suvokė kaip savo atliktą sprendimą. Mokslininkai spėja, jog žmonės neretai savo sprendimus ir argumentus vertina mažiau kritiškai nei kitų žmonių (Trousche, Johansson, Hall, & Mercier, 2015). Taigi, žmonės, nepastebėję atliktos manipuliacijos, gali priimti sprendimą kaip savo pačių atliktą ir pakartotinės identifikavimo procedūros metu patys pasirinkti neteisingą veidą iš įtariamųjų nuotraukų eilės. Be to, liudytojai gali būti linkę nuosekliai rinktis dėl to, kad jų parodymai būtų patikimesni, kadangi liudytojų parodymų nuoseklumas neretai yra suvokiamas kaip patikimumo rodiklis, o prieštaringi parodymai yra suvokiami kaip netikslūs (Fisher &

Mitchell, 2009). Taigi, dėl šių priežasčių gali pasireikšti aklumo pasirinkimui efektas, o pasireiškus šiam efektui gali sumažėti liudytojų parodymų tikslumas.

4.1. Liudytojų parodymų tikslumas ir pirminis įsitikinimas savo sprendimu

Tyrimo rezultatai rodo, jog liudytojų pirminis įsitikinimo priimtu sprendimu vertinimas ir jų parodymų tikslumas yra susiję. Šie rezultatai patvirtina antrąją tyrimo hipotezę. Didėjant liudytojų įsitikinimui savo sprendimu, didėja ir parodymų tikslumas. Tiksliausi – savo sprendimu įsitikinę dalyviai, o dažniausiai klysta savo sprendimu neįsitikinę dalyviai. Gauti rezultatai patvirtina trečiąją tyrimo hipotezę. Šie rezultatai sutampa ir su ankstesnių tyrimų rezultatais (Palmer et al., 2013; Sauer et al., 2010). Rezultatai rodo, jog pirminis įsitikinimo vertinimas gali būti vertingas vertinant parodymų tikslumą. Labiau įsitikinę savo sprendimu liudytojai yra labiau linkę teisingai identifikuoti įtariamąjį iš įtariamųjų eilės. Tiesa, reikia nepamiršti, jog asmenų įsitikinimo vertinimui įtaką gali daryti įvairūs veiksniai. Pavyzdžiui, laikas, praėjęs nuo įvykio iki įtariamojo identifikavimo procedūros (Odinot & Wolters, 2006). Kuo mažiau laiko praeina nuo įvykio iki identifikavimo procedūros, tuo didesnė ir liudytojų parodymų tikslumo ir įsitikinimo vertinimo sąsaja. Šio tyrimo metu nuo matyto vaizdo įrašo bei identifikavimo procedūros praėjo nedaug laiko, todėl pirminio įsitikinimo vertinimo rodikliai gali būti itin vertingi.

4.2. Liudytojų įsitikinimas savo sprendimu ir aklumo pasirinkimui pasireiškimas

Nagrinėjant sąsajas tarp aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo ir liudytojų įsitikinimo vertinimo pirmojo matavimo metu, buvo patvirtinta ketvirtosios tyrimo hipotezės pirma dalis. Didėjant liudytojų pirminiam įsitikinimui savo sprendimu, mažėja aklumo pasirinkimui efekto dažnis. Esant aukštesniam dalyvių įsitikinimui priimtu sprendimu yra didesnė tikimybė, kad aklumas pasirinkimui nepasireikš. Šis rezultatas patvirtina literatūroje matomą tendenciją, kad didėjant liudytojų įsitikinimui priimtu sprendimu, didėja ir apgaulės aptikimo rodikliai (Sagana et al., 2013; Sauerland et al., 2016; Strandberg, Siven, Hall, Johansson, & Pärnamets, 2018; Vogel et al., 2023), t.y., mažėja aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnis. Be to, šio eksperimento metu buvo pastebėta, kad teisingo grįžtamojo ryšio metu (antrojo įsitikinimo matavimo metu) liudytojų įsitikinimas buvo aukštesnis, lyginant su liudytojais, kuriems buvo pateiktas klaidingas grįžtamasis ryšys. Šis rezultatas atitinka ir Sagana ir kolegų (2013) atlikto tyrimo rezultatus. Taip pat gauti tyrimo rezultatai rodo, kad įsitikinimas antro matavimo metu mažėja, atlikus manipuliaciją, o tuo pačiu, mažėjant dalyvių įsitikinimui antrojo matavimo metu, mažėja ir aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnis. Gauti rezultatai patvirtina ketvirtosios tyrimo hipotezės antrąją dalį. Tyrimo rezultatai sutampa su tyrėjų Sagana ir kolegų (2018) gautais rezultatais. Gauti rezultatai puikiai iliustruoja tai, kad procedūrinės klaidos gali pakenkti teisingumui, nes dėl atsiradusių klaidų gali

būti atmestas tikslus pirminis veido identifikavimo sprendimas (Sagana et al., 2018). Tačiau, padalinus dalyvius į grupes pagal antrojo įsitikinimo vertinimo balus, skirtumų tarp grupių nebuvo rasta – penktoji tyrimo hipotezė nebuvo patvirtinta. Nepaisant įsitikinimo priimtu sprendimu stiprumo, aklumas pasirinkimui pasireiškė visose grupėse esantiems dalyviams. Kaip minėta anksčiau, tyrimų, nagrinėjančių aklumo pasirinkimui ir liudytojų įsitikinimo sąsajas, rezultatai nevienareikšmiški. Pavyzdžiui, tyrėjai Hall ir kolegės (2010) bei Sagana ir kolegės (2014a) sąsajų tarp įsitikinimo ir aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo nerado. Šio tyrimo metu gauti rezultatai dar kartą pabrėžia anksčiau atliktų tyrimų rezultatų nevienareikšmiškumą. Taigi, įsitikinimo vertinimą kaip veiksnį, veikiančią aklumą pasirinkimui, vertėtų nagrinėti ateities tyrimų metu.

Apibendrinant galima teigti, kad yra svarbu fiksuoti liudytojų pirminį įsitikinimą priimtu sprendimu identifikavimo procedūros metu prieš pateikiant liudytojui grįžtamąjį ryšį (Charman & Wells, 2012). Šio tyrimo rezultatai rodo, kad pirminio įsitikinimo vertinimas gali būti naudingas vertinant parodymų tikslumą. Yra tendencija, kad pirminio įsitikinimo vertinimo metu labiau savo sprendimu įsitikinę dalyviai bus atsparūs aklumo pasirinkimui efektui. Kita vertus, žemi antrinio įsitikinimo vertinimo balai gali padėti identifikuoti neatitikimus ar klaidas liudytojų parodymuose.

4.3. Skirtumai tarp pirminio ir antrinio įsitikinimo matavimo

Eksperimento metu dalyviai įsitikinimo atliktu sprendimu vertinimą pateikė du kartus: prieš manipuliaciją ir po manipuliacijos. Įsitikinimo vertinimo balai atlikus manipuliaciją sumažėjo. Gauti rezultatai patvirtina šeštąją tyrimo hipotezę. Kaip ir minėta anksčiau, yra manoma, jog aklumo pasirinkimui efektas nesukelia kognityvinio disonanso dalyviams (Johansson et al., 2008), tačiau antrąjį kartą vertinamo įsitikinimo balai gali būti žemesni dėl to, kad tiriamieji pastebi atliktą manipuliaciją ir supranta, kad grįžtamojo ryšio metu pateikiamas veidas nesutampa su jų pasirinktu veidu. Ankstesnių tyrimų rezultatai taip pat rodo šią tendenciją (Rieznik et al., 2017; Sagana et al., 2013). Kai kurie mokslininkai spėja, kad įsitikinimo vertinimai, atlikus manipuliaciją, gali būti vertingi sprendžiant parodymų tikslumą (Sagana et al., 2014a). Šio tyrimo rezultatai rodo, kad žemi įsitikinimo balai antrojo vertinimo metu (kurie parodo, jog dalyviai abejoja jiems pateikta klaidinga informacija) yra susiję su didesniu manipuliacijos aptikimu. Taigi, yra tikėtina, kad žmonės, neįsitikinę savo sprendimu antrojo įsitikinimo matavimo metu, pastebės neatitikimus tarp jų pradinio pasirinkimo ir grįžtamojo ryšio metu rodomo veido.

4.4. Tyrimo ribotumai ir pasiūlymai ateities tyrimams

Analizuoti ir interpretuoti šio eksperimento metu gautus rezultatus reikėtų atsargiai, kadangi tyrimas turi keletą ribotumų, kurie bus aptarti žemiau.

Pirma, kadangi tyrimo imtis buvo renkama netikimybinės, patogiosios bei sniego gniūžtės atrankos būdu, tyrimo rezultatų negalima generalizuoti bendrai populiacijai. Nors ir tyrimo imtis nėra nedidelė (tyrime dalyvavo 103 asmenys), didesnė imtis padėtų gauti patikimesnius ir išsamesnius duomenis bei rezultatus. Be to, verta paminėti ir tai, jog tyrime dalyvavo daugiau moterų nei vyrų (78 moterys ir 25 vyrai), o dalyvių amžiaus vidurkis – 27 metai. Ši imtis neatitinka bendro Lietuvos amžiaus vidurkio bei populiacijos pasiskirstymo pagal lytį. Taigi, tyrėjai, planuodami ateities tyrimus, turėtų atsižvelgti į šiuos ribotumus ir pasirinkti tokį atrankos būdą, kuris padėtų surinkti tiriamuosius, kurie galėtų reprezentuoti bendrąją populiaciją ir būtų galima daryti generalizuotas išvadas. Šio tyrimo išvadas taip pat reikėtų interpretuoti atsargiai, atsižvelgiant į dabartinio tyrimo imtį.

Antra, verta paminėti, kad šio eksperimento metu buvo atpažįstami vyrų veidai, todėl rezultatus reikėtų interpretuoti tik kalbant apie vyrų veidus. Ankstesnių tyrimų, tiriančių aklumą pasirinkimui, metu kai kurie tyrėjai taip pat naudojo tik vyrų veidus (Cochran et al., 2016; Greenspan, 2015), kiti tyrėjai ir vyrų, ir moterų veidus (Sagana et al., 2014b; Sagana et al., 2018), tačiau skirtumai tarp moterų ir vyrų veidų atpažinimo bei aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimo nebuvo nagrinėti. Ateities tyrimų metu būtų naudinga atlikti eksperimentą, kurio metu būtų atpažįstami ir vyrų, ir moterų veidai, o gautus rezultatus palyginti.

Trečias tyrimo ribotumas yra tas, kad šis eksperimentas buvo atliekamas elektroninėje erdvėje. Dėl šios priežasties nebuvo galima sukontroliuoti visų galimų tyrimo atlikimo sąlygų neatitikimų, dalyviai galėjo kreipti mažiau dėmesio į atliekamas užduotis nei laboratorinio tyrimo metu. Pavyzdžiui, nebuvo galima sukontroliuoti per kokį įrenginį dalyviai žiūri vaizdo įrašus, interneto ryšio kokybės ir apšvietimo patalpoje, kurioje žiūrimas vaizdo įrašas, o tai galėjo paveikti dalyvių gebėjimą įsiminti matytą informaciją. Kita problema, kylanti dėl to, kad tyrimas buvo atliktas elektroninėje erdvėje, yra ta, jog atliekama manipuliacija yra ne tokia įtikinama lyginant su tyrimais, kurie atliekami susitinkant su tiriamaisiais gyvai (pavyzdžiui, Hall ir kolegų (2010) atliktame aklumo pasirinkimui eksperimente prekybos centre).

Be to, kadangi eksperimentas buvo atliktas elektroninėje erdvėje, tai galėjo paveikti gautus rezultatus. Tyrėjai Ihlebæk, Løve, Eilertsen ir Magnussen (2003) teigia, jog laboratoriniai eksperimentai gali pervertinti liudytojų atmintį (laboratorinių eksperimentų metu liudytojų tikslumas aukštesnis nei lauko eksperimentų metu). Todėl, siekiant gauti tikslesnius ir patikimesnius rezultatus, būtų galima atlikti lauko tyrimą, kad būtų sukuriamos sąlygos, artimesnės realybei. Tačiau nepaisant šių ribotumų galima išvelgti ir tyrimo privalumų. Tai, kad duomenų rinkimas elektroninėje erdvėje yra galimas būdas, teigia tyrėjai Johansson, Hall, Gulz, Haake ir Watanabe (2007). Jų atlikto eksperimento metu daugiau nei pusė

tyrimo dalyvių nepastebėjo atliekamų manipuliacijų, todėl tyrėjai teigia, jog duomenų rinkimas internetu yra tinkamas metodas tirti aklumo pasirinkimui efektą. Atliekant laboratorinius ar lauko tyrimus dalyviai gali bijoti pasakyti, jog pastebėjo tam tikrus neatitikimus ar atliktas manipuliacijas, nes bijo apsikvailinti tyrėjo akivaizdoje ar „sugadinti“ eksperimentą. Atliekant tyrimą elektroninėje erdvėje šios baimės gali būti sumažintos.

Ketvirta, šio tyrimo metu dalyvių matyta nusikalstama veika buvo rodoma vaizdo įrašė, o ne matoma gyvai. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad patiriamas aukštas streso lygis dėl patirto emociškai intensyvaus įvykio galėtų turėti įtakos aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažniams. Be to, patiriamas stresas galėtų neigiamai paveikti liudytojų atmintį (Hope et al., 2016; Schwabe & Wolf, 2010), dėl ko galėtų padidėti aklumo pasirinkimui rodikliai. Tačiau tyrėjų nuomonės šiuo klausimu yra įvairios. Kai kurie tyrėjai teigia, jog patiriamas stresas gali padėti įsiminti nusikaltimą įvykdžiusį asmenį ir jį teisingai identifikuoti (Vogel & Schwabe, 2016), dėl ko aklumo pasirinkimui dažnis galėtų sumažėti.

Penkta, šio eksperimento metu dalyviai identifikavimo procedūrą atliko tą pačią dieną, atlikę kelias dėmesį nukreipiančias užduotis. Tai neatitinka realybės, nes realybėje dažniausiai praeina daugiau laiko nuo matyto įvykio ir asmens identifikavimo procedūros. Kartais liudytojams tenka teikti parodymus praėjus kelioms dienoms ar net metams nuo įvykio. Taigi, ateities tyrimų metu naudingų įžvalgų apie aklumo pasirinkimui efektą galėtų suteikti aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažnių palyginimas iš karto po įvykio bei praėjus tam tikrai laiko trukmei po įvykio.

Šešta, šiame tyrime visiems dalyviams buvo pateiktos nuotraukų eilės, kuriose vienas iš vyrų buvo įrašė matytas asmuo, todėl tiriamieji neturėjo galimybės atsakyti, jog nuotraukų eilėje matyto asmens nėra. Jei būtų sukurta dar viena eksperimentinė sąlyga – būtų pateikiama nuotraukų eilė, kurioje nebūtų įtariamojo, būtų galima palyginti, kada aklumas pasirinkimui dažniau pasireiškia, ar kai liudytojams yra rodomos nuotraukų eilės su įtariamuoju, ar be įtariamojo. Tačiau atliktame lauko tyrime tyrėjai Sagana su kolegomis (2015) nustatė, kad aklumas pasirinkimui dažniau pasireiškia, kai liudytojams yra rodomos nuotraukų eilės, kuriose yra nusikaltimą padariusio žmogaus nuotrauka, nei kai jos nėra.

Šio eksperimento metu buvo tiriama, ar aklumas pasirinkimui gali paveikti įsimintų veidų atpažinimo tikslumą, ir ar įsitikinimas atliktu sprendimu gali būti veiksnys, paveikiantis aklumo pasirinkimui efekto pasireiškimą. Tačiau kiti veiksniai, kurie galėtų paveikti jautrumą efektui nebuvo nagrinėjami. Todėl ateities tyrimų metu būtų aktualu nagrinėti įvairius veiksnius, kurie galėtų padidinti arba sumažinti jautrumą aklumui pasirinkimui. Pavyzdžiui, palyginti grupes pagal amžių, lytį ar įtaigumą. Be to, ateities tyrimų metu būtų galima matuoti dalyvių fiziologines reakcijas ir palyginti jas teisingo grįžtamojo ryšio metu ir klaidingo grįžtamojo ryšio (manipuliuojamų bandymų) metu.

Fiziologinių reakcijų matavimas galėtų suteikti naudingų įžvalgų, kadangi kai kurie dalyviai gali jausti, jog eksperimento metu kažkas buvo neįprasta, tačiau nepranešti, jog pastebėjo atliktą manipuliaciją. Kadangi žmonių savistabos gebėjimai yra riboti ir kai kurie sprendimai yra atliekami pasąmonėje (Nisbett & Wilson, 1997), šis matavimas galėtų būti itin naudingas aklumo pasirinkimui pasireiškimo dažniams nustatyti.

4.5. Aklumo pasirinkimui implikacijos teisinėje sistemoje

Neretai žmonės yra linkę suteikti didelę vertę savo sprendimams, tačiau neįvertina to, kaip tikėtina yra tai, jog jie nepastebės, kad pirminis pasirinkimas yra pakeistas kitu. Nepaisant to, kad aklumą pasirinkimui nagrinėjantys tyrimai suteikia vertingos informacijos apie žmonių sprendimų priėmimo procesus, šio efekto nagrinėjimas gali būti itin reikšmingas teisinėje sistemoje. Situacija, kurioje pirminis liudytojo atpažinimas yra pakeičiamas kitu, nėra tokia nereali kaip gali atrodyti. Pavyzdžiui, atpažinimo procedūros metu apklausiantis tyrėjas gali padaryti klaidą ir netyčia parodyti ne pasirinkto asmens, bet kito įtariamojo nuotrauką, buvusią nuotraukų eilėje. Kartais kitų parodymų gali nebūti, o liudytojų žodiniai parodymai gali būti vieninteliai parodymai, naudojami tiriant nusikaltimą. Šio tyrimo rezultatai parodo, kad liudytojų parodymai gali būti netikslūs. Be to, ne visi liudytojai pastebėtų procedūrinę klaidą, dėl ko galėtų būti neteisingai apkaltintas nusikaltimo nepadaręs asmuo, arba atvirkščiai, išteisintas nusikaltimą padaręs žmogus.

Verta paminėti ir tai, kad aklumas pasirinkimui gali padaryti ilgalaikę įtaką žmonių atminčiai. Žmonės, nepastebėję jiems pateikto klaidingo pasirinkimo, ateityje gali rinktis tą patį (klaidingą) variantą (Johansson et al., 2013). Pasireiškus aklumo pasirinkimui efektui, liudytojų prisiminimai gali būti paveikti klaidingos informacijos (Cochran et al., 2016) ir dėl to jie gali prisiminti įvykius kitaip, nei jie iš tikrųjų vyko, ir identifikuoti ne tuos asmenis, kuriuos matė įvykio metu. Kai žmonėms yra pateikiama klaidinga informacija, jie neretai nepastebi neatitikimų, o šis aklumas gali turėti ilgalaikių pasekmių.

Taigi, šio tyrimo metu gauti rezultatai rodo, jog aklumo pasirinkimui efektas gali paveikti liudytojų atmintį, parodymų tikslumą ir turėti svarbių ir ilgalaikių pasekmių teisinėje sistemoje. Siekiant mažinti klaidų, padaromų teisėsaugos sistemoje, kiekį, yra svarbu mažinti aklumo pasirinkimui pasireiškimą. Pavyzdžiui, organizuoti mokymus teisėsaugos srityje dirbantiems specialistams, kurių metu jie būtų supažindinami su šiuo efektu bei veiksniais, skatinančiais jo pasireiškimą. Taip pat būtų naudinga gerinti liudytojų apklausų tvarką, įrašyti liudytojų teikiamus parodymus, visuomet filmuoti kambarį, kuriame vyksta apklausa, kad būtų lengviau pastebėti procedūrinę klaidą.

IŠVADOS

1. Aklumas pasirinkimui identifikuojant nepažįstamus veidus pasireiškė 49,1 % dalyvių, kai jiems buvo suteikiamas klaidingas grįžtamasis ryšys.
2. Didėjant dalyvių įsitikinimui priimtu sprendimu, didėja duotų parodymų tikslumas.
3. Savo sprendimu įsitikinę dalyviai teikia tikslesnius parodymus, lyginant su neįsitikinusiais ir nei įsitikinusiais, nei neįsitikinusiais dalyviais.
4. Nustatytas ryšys tarp aklumo pasirinkimui pasireiškimo ir dalyvių pirminio bei antrinio įsitikinimo priimtu sprendimu dėl veido atpažinimo vertinimo:
 - 4.1. Didėjant dalyvių pirminiam įsitikinimui priimtu sprendimu, mažėja aklumo pasirinkimui pasireiškimas.
 - 4.2. Mažėjant dalyvių antriniam įsitikinimui priimtu sprendimu, mažėja aklumo pasirinkimui pasireiškimas.
5. Aklumo pasirinkimui dažniai nesiskiria tarp antrojo matavimo metu savo sprendimu įsitikinusių dalyvių, nei įsitikinusių, nei neįsitikinusių ir neįsitikinusių dalyvių.
6. Antrojo įsitikinimo priimtu sprendimu vertinimo metu įsitikinimas yra žemesnis nei pirmojo įsitikinimo vertinimo metu.

LITERATŪRA

- Aardema, F., Johansson, P., Hall, L., Paradisis, S., Zidani, M., & Roberts, S. C. (2014). Choice Blindness, Confabulatory Introspection, and Obsessive-Compulsive Symptoms: a new area of investigation. *International Journal of Cognitive Therapy*, 7(1), 83–102. <https://doi.org/10.1521/ijct.2014.7.1.83>
- APA Dictionary of Psychology. (2023). <https://dictionary.apa.org/eyewitness-memory>
- Attwood, J. E., Kennard, C., Harris, J., Humphreys, G., & Antoniadis, C. A. (2018). A Comparison of Change Blindness in Real-World and On-Screen Viewing of Museum Artefacts. *Frontiers in Psychology*, 9, 151. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00151>
- Bagdonas, A. & Bliumas, R. (2019). *Aiškinamasis psichologijos terminų žodynas*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, p. 161, 264.
- Baldassari, M. J., Moore, K. N., Hyman Jr, I. E., Hope, L., Mah, E. Y., Lindsay, D. S., ... & Wiechert, S. (2023). The effect of pre-event instructions on eyewitness identification. *Cognitive research: principles and implications*, 8(1), 16. <https://doi.org/10.1186/s41235-023-00471-4>
- Bargh, J. A. (2014). *Social Psychology and the Unconscious: The Automaticity of Higher Mental Processes (Frontiers of Social Psychology)* (1st ed.). Psychology Press.
- Bem, D. J. (1972). Self-Perception Theory. In *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6, pp. 1–62). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60024-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60024-6)
- Brigham, J. C., Maass, A., Snyder, L. D., & Spaulding, K. (1982). Accuracy of eyewitness identification in a field setting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(4), 673–681. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.4.673>
- Ceci, S., Hritz, A., Royer, C. (2016). Understanding Suggestibility. *Forensic interviews regarding child sexual abuse: A guide to evidence-based practice*, 141–153. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21097-1_8
- Charman, S. D., Wells, G. L. (2012). The Moderating Effect of Ecphoric Experience on Post-identification Feedback: A Critical Test of the Cues-based Inference Conceptualization. *Applied Cognitive Psychology*, 26(2), 243-250. <https://doi.org/10.1002/acp.1815>
- Clifford, B. R., Hollin, C. R. (1981). Effects of the type of incident and the number of perpetrators on eyewitness memory. *Journal of Applied Psychology*, 66(3), 364–370. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.66.3.364>

- Cochran, K. J., Greenspan, R. L., Bogart, D. F., & Loftus, E. F. (2016). Memory blindness: Altered memory reports lead to distortion in eyewitness memory. *Memory & Cognition*, 44, 717–726. <https://doi.org/10.3758/s13421-016-0594-y>
- Cochran, K. J., Greenspan, R. L., Bogart, D. F., & Loftus, E. F. (2018). (Choice) Blind Justice: Legal Implications of the Choice Blindness Phenomenon. *UC Irvine Law Review*, 8(1), 85-96. Paimta iš <https://scholarship.law.uci.edu/ucilr/vol8/iss1/6/>
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.4324/9780203771587>
- Cohen, J. (1992). Statistical power analysis. *Current directions in psychological science*, 1(3), 98-101. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10768783>
- Derogatis, L. R., Lipman, R. S., & Covi, L. (1973). SCL-90: An outpatient psychiatric rating scale: preliminary report. *Psychopharmacology Bulletin*, 9(1), 13–28.
- Epley, N., & Dunning, D. (2000). Feeling “holier than thou”: Are self-serving assessments produced by errors in self-or social prediction? *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(6), 861–875. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.6.861>
- Fawcett, J. M., Peace, K. A., & Greve, A. (2016). Looking down the barrel of a gun: What do we know about the weapon focus effect? *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 5(3), 257–263. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2016.07.005>
- Fisher, R., & Mitchell, G. (2009). The relation between consistency and accuracy of eyewitness testimony: Legal versus cognitive explanations. *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing: Current Developments and Future Directions*, 121–136. <https://doi.org/10.1002/9780470747599.ch8>
- Forgas, J. P., Laham, S. M., & Vargas, P. T. (2005). Mood effects on eyewitness memory: Affective influences on susceptibility to misinformation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41(6), 574–588. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.11.005>
- Freud, S. (1915). *The Unconscious*.
- Garrioch, L., & Brimacombe, C. A. (2001). Lineup administrators’ expectations: Their impact on eyewitness confidence. *Law And Human Behavior*, 25(3), 299–315. <https://doi.org/10.1023/a:1010750028643>
- Goda, G. ir Girdauskas, M. (2011). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekas ir lydimoji medžiaga pastraipsniui*. Vilnius: VšĮ „Teisės namai“, p. 1292.

- Greenspan, R. L. (2015). *Choice Blindness as Misinformation: Memory Distortion in an Eyewitness Identification Task*. Master's Thesis. University of California, Irvine.
- Hall, L., Johansson, P., Tärning, B., Sikström, S., & Deutgen, T. (2010). Magic at the marketplace: Choice blindness for the taste of jam and the smell of tea. *Cognition*, *117*(1), 54–61. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2010.06.010>
- Hall, L., Strandberg, T., Pärnamets, P., Lind, A., Tärning, B., & Johansson, P. (2013). How the Polls Can Be Both Spot On and Dead Wrong: Using Choice Blindness to Shift Political Attitudes and Voter Intentions. *PLoS ONE*, *8*(4). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0060554>
- Hassin, R., Uleman, J., & Bargh, J. (2005). *The new unconscious*, Oxford University Press.
- Hope, L., Blocksidge, D., Gabbert, F., Sauer, J. D., Lewinski, W. J., Mirashi, A., & Atuk, E. (2016). Memory and the operational witness: Police officer recall of firearms encounters as a function of active response role. *Law And Human Behavior*, *40*(1), 23–35. <https://doi.org/10.1037/lhb0000159>
- Ihlebak, C., Løve, T., Erik Eilertsen, D., & Magnussen, S. (2003). Memory for a staged criminal event witnessed live and on video. *Memory*, *11*(3), 319–327. <https://doi.org/10.1080/09658210244000018>
- Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (2024). *Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis lietuvos respublikoje (forma_IG-A)*. https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=11021&datasource=94546
- Johansson, P., Hall, L., Gulz, A., Haake, M., & Watanabe, K. (2007). Choice blindness and trust in the virtual world. *電子情報通信学会技術研究報告*, *107*(60), 83–86.
- Johansson, P., Hall, L., & Sikström, S. (2008). From change blindness to choice blindness. *Psychologia*, *51*(2), 142-155. <https://doi.org/10.2117/psysoc.2008.142>
- Johansson, P., Hall, L., Sikström, S., & Olsson, A. (2005). Failure to Detect Mismatches Between Intention and Outcome in a Simple Decision Task. *Science*, *310*(5745), 116–119. <https://doi.org/10.1126/science.1111709>
- Johansson, P., Hall, L., Tärning, B., Sikström, S., & Chater, N. (2013). Choice Blindness and Preference Change: You Will Like This Paper Better If You (Believe You) Chose to Read It! *Journal of Behavioral Decision Making*, *27*(3), 281–289. <https://doi.org/10.1002/bdm.1807>
- Jonsson, F.U., Olsson, H., & Olsson, J. (2005). Odor emotionality affects the confidence in odor naming. *Chemical Senses*, *30*(1), 29–35. <https://doi.org/10.1093/chemse/bjh254>

- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. In *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I* (pp. 99–127). https://doi.org/10.1142/9789814417358_0006
- Koczur, J. (2019). The effects of question formulation and information content of the accuracy of eyewitness recall in light of „Script theory“. *International Journal of Legal Studies*, 6(2), 41–51. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.7407>
- Koo, T. K., & Li, M. Y. (2016). A Guideline of selecting and Reporting Intraclass correlation coefficients for Reliability research. *Journal of Chiropractic Medicine*, 15(2), 155–163. <https://doi.org/10.1016/j.jcm.2016.02.012>
- Krug, K. (2007). The relationship between confidence and accuracy: Current thoughts of the literature and a new area of research. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 3(1), 7–41.
- Leippe, M. R., Eisenstadt, D., Rauch, S., & Stambush, M. A. (2006). Effects of social-comparative memory feedback on eyewitnesses' identification confidence, suggestibility, and retrospective memory reports. *Basic and Applied Social Psychology*, 28(3), 201–220. https://doi.org/10.1207/s15324834basp2803_1
- Levin, D. T., & Simons, D. J. (1997). Failure to detect changes to attended objects in motion pictures. *Psychonomic Bulletin & Review*, 4(4), 501–506. <https://doi.org/10.3758/bf03214339>
- Ma, D. S., Correll, J., & Wittenbrink, B. (2015). The Chicago Face Database: A Free Stimulus Set of Faces and Norming Data. *Behavior Research Methods*, 47, 1122–1135. <https://doi.org/10.3758/s13428-014-0532-5>
- Memon, A., Bartlett, J., Rose, R., & Gray, C. (2003). The Aging Eyewitness: Effects of age on face, delay, and source-memory ability. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58(6), 338–345. <https://doi.org/10.1093/geronb/58.6.p338>
- Merckelbach, H., Jelicic, M., & Pieters, M. (2011a). Misinformation increases symptom reporting: a test-retest study. *JRSM Short Reports*, 2(10), 1–6. <https://doi.org/10.1258/shorts.2011.011062>
- Merckelbach, H., Jelicic, M., & Pieters, M. (2011b). The residual effect of feigning: How intentional faking may evolve into a less conscious form of symptom reporting. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 33(1), 131–139. <https://doi.org/10.1080/13803395.2010.495055>
- Nisbett, R.E., & Wilson, T.D. (1977). The halo effect: Evidence for unconscious alteration of judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(4), 250–256. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.35.4.250>

- Odinot, G., & Wolters, G. (2006). Repeated recall, retention interval and the accuracy-confidence relation in eyewitness memory. *Applied Cognitive Psychology*, 20(7), 973–985. <https://doi.org/10.1002/acp.1263>
- Pakalniškienė, V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas: metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Palmer, M. A., Brewer, N., Weber, N., & Nagesh, A. (2013). The confidence-accuracy relationship for eyewitness identification decisions: Effects of exposure duration, retention interval, and divided attention. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 19(1), 55–71. <https://doi.org/10.1037/a0031602>
- Pärnamets, P., von Zimmermann, J., Raafat, R., Vogel, G., Hall, L., Chater, N., & Johansson, P. (2020). Choice blindness and choice-induced preference change in groups. *PsyArXiv Preprints*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/zut93>
- Pronin, E. (2009). The Introspection Illusion. *Advances in Experimental Social Psychology*, 41, 1–67. [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)00401-2](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)00401-2)
- Pronin, E., Wegner, D.M., McCarty, K., & Rodriguez, S.C. (2006). Everyday Magical Powers: The Role of Apparent Mental Causation in the Overestimation of Personal Influence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(2), 218–231. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.2.218>
- Rieznik, A., Moscovich, L., Frieiro, A., Figini, J., Catalano, R., Garrido, J. M., ... & Gonzalez, P. A. (2017). A massive experiment on choice blindness in political decisions: Confidence, confabulation, and unconscious detection of self-deception. *PloS One*, 12(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0171108>
- Sagana, A. (2015). *A Blind Man's Bluff: Choice Blindness in Eyewitness Testimony*. Doctoral dissertation, Maastricht University.
- Sagana, A., Sauerland, M., & Merckelbach, H. (2013). Witnesses' Blindness for their Own Facial Recognition Decisions: A Field Study. *Behavioral Sciences & the Law*, 31(5), 624–636. <https://doi.org/10.1002/bsl.2082>
- Sagana A., Sauerland M., & Merckelbach, H. (2014a). Memory impairment is not sufficient for choice blindness to occur. *Frontiers in Psychology*, 5, 449.
- Sagana, A., Sauerland, M., & Merckelbach, H. (2014b). 'This Is the Person You Selected': Eyewitnesses' Blindness for Their Own Facial Recognition Decisions. *Applied Cognitive Psychology*, 28(5), 753–764. <https://doi.org/10.1002/acp.3062>

- Sagana, A., Sauerland, M., & Merckelbach, H. (2015). The effect of choice reversals on blindness for identification decisions. *Psychology, Crime & Law/Psychology, Crime and Law*, 22(4), 303–314. <https://doi.org/10.1080/1068316x.2015.1085984>
- Sagana, A., Sauerland, M., & Merckelbach, H. (2018). Warnings to Counter Choice Blindness for Identification Decisions: Warnings Offer an Advantage in Time but Not in Rate of Detection. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00981>
- Sauer, J. D., Brewer, N., Zweck, T., & Weber, N. (2010). The effect of retention interval on the confidence-accuracy relationship for eyewitness identification. *Law And Human Behavior*, 34(4), 337–347. <https://doi.org/10.1007/s10979-009-9192-x>
- Sauerland, M., Sagana, A., & Otgaar, H. (2013). Theoretical and legal issues related to choice blindness for voices. *Legal and Criminological Psychology*, 18(2), 371–381. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2012.02049.x>
- Sauerland, M., Sagana, A., Siegmann, K., Heiligers, D., Merckelbach, H., & Jenkins, R. (2016). These two are different. Yes, they're the same: Choice blindness for facial identity. *Consciousness and Cognition*, 40, 93–104. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2016.01.003>
- Sauerland, M., Tupper, N., Iannuzzi, M., & van Amelsvoort, A. G. (2023). The confidence-accuracy relationship for lineup decisions holds for the Dutch identification procedure. *PloS One*, 18(4), e0284205. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0284205>
- Schwabe, L., & Wolf, O. T. (2010). Learning under stress impairs memory formation. *Neurobiology of Learning and Memory*, 93(2), 183–188. <https://doi.org/10.1016/j.nlm.2009.09.009>
- Schwitzgebel, E. (2011). *Perplexities of Consciousness*. The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8243.001.0001>
- Searcy, J. H., Bartlett, J. C., & Memon, A. (1999). Age differences in accuracy and choosing in eyewitness identification and face recognition. *Memory & Cognition*, 27(3), 538–552. <https://doi.org/10.3758/bf03211547>
- Smith, V. L., Kassin, S. M., & Ellsworth, P. C. (1989). Eyewitness accuracy and confidence: Within-versus between-subjects correlations. *Journal of Applied Psychology*, 74(2), 356–359. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.74.2.356>
- Steenfeldt-Kristensen, C., & Thornton, I. M. (2013). Haptic choice blindness. *i-Perception*, 4(3), 207-210. <https://doi.org/10.1068/i0581sas>

- Stille, L., Norin, E., & Sikström, S. (2017). Self-delivered misinformation - Merging the choice blindness and misinformation effect paradigms. *PloS One*, *12*(3), e0173606. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0173606>
- Strandberg, T., Siven, D., Hall, L., Johansson, P., & Pärnamets, P. (2018). False beliefs and confabulation can lead to lasting changes in political attitudes. *Journal of Experimental Psychology: General*, *147*(9), 1382–1399. <https://doi.org/10.1037/xge0000489>
- Trouche, E., Johansson, P., Hall, L., & Mercier, H. (2015). The selective laziness of reasoning. *Cognitive Science*, *40*(8), 2122–2136. <https://doi.org/10.1111/cogs.12303>
- Vogel, G., Pärnamets, P., Hall, L., Johansson, P. (2023). Choice blindness without deception: failures to notice false-feedbacks persist in explicit detection tasks. *PsyArXiv Preprints*.
- Vogel, S., & Schwabe, L. (2016). Stress in the zoo: Tracking the impact of stress on memory formation over time. *Psychoneuroendocrinology*, *71*, 64–72. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2016.04.027>
- Watched Walker. (2017, March 21). *London Walk from Oxford Street to Carnaby Street* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NyLF8nHIquM>
- West, R., & Stone, K. R. (2013). Age differences in eyewitness memory for a realistic event. *Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *69*(3), 338-347. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbt014>
- Wilson, T. D. (2004). *Strangers to ourselves: Discovering the adaptive unconscious*. Harvard University Press
- Wixted, J. T., Mickes, L., Dunn, J. C., Clark, S. E., & Wells, W. (2015). Estimating the reliability of eyewitness identifications from police lineups. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *113*(2), 304–309. <https://doi.org/10.1073/pnas.1516814112>

PRIEDAI

1 priedas. Kvietimas dalyvauti tyrime

Sveiki,

Esu Vilniaus universiteto teisės psichologijos II kurso magistrantūros studentė Rugilė Jusiūtė. Šiuo metu baigiamajam darbui atlieku tyrimą apie liudytojų parodymų tikslumą.

Labai kviečiu jame sudalyvauti, jeigu Jus taip pat domina ši tema. Tyrimo trukmė iki 20 minučių. Jei susidomėjote ir norite prisidėti prie tyrimo, prašau užpildyti žemiau esančią registracijos formą.

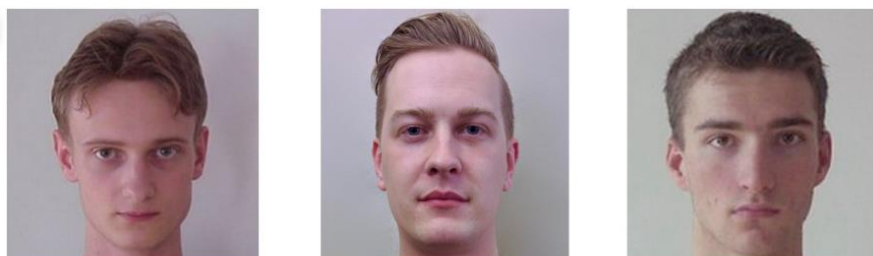
Nuoroda į registracijos formą: <https://forms.gle/cdXyURL5NL8c2XyBA>

Iš anksto dėkoju už pagalbą!

Šilti linkėjimai,

Rugilė Jusiūtė

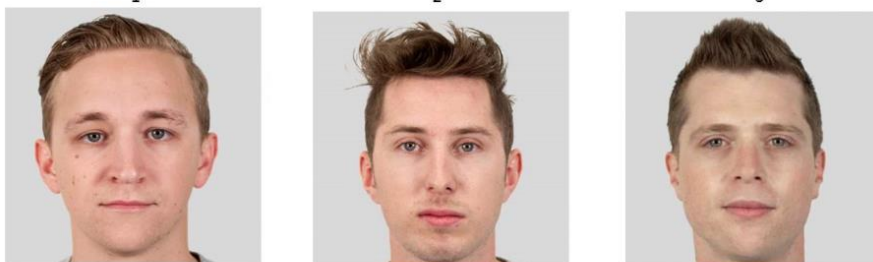
2 priedas. Tyrime naudotos nuotraukų eilės (1 eilė viršuje, 2 eilė apačioje)

1

2

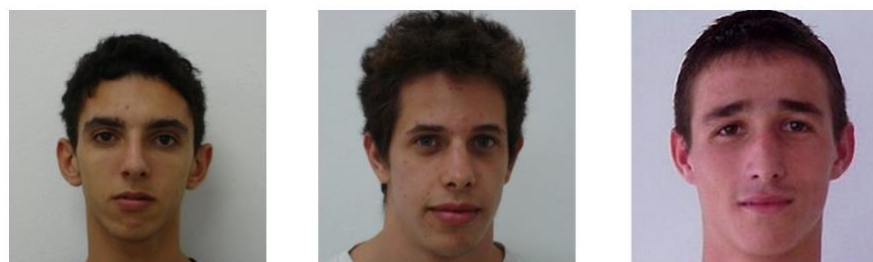
3

4

5

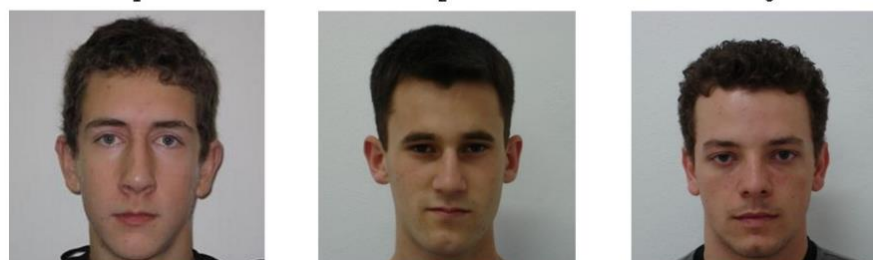
6

1

2

3

4

5

6

3 priedas. Tyrimo anketa

1. Ar sutinkate dalyvauti tyrime?

- Taip
 Ne

2. Kadangi apklausa sudaryta iš dviejų dalių, sukurkite unikalų kodą iš dviejų pirmų vardo, dviejų pirmų pavardės raidžių bei Jūsų amžiaus (pavyzdžiui, Jono Jonaičio (22) unikalus kodas būtų JOJO22), kad vėliau Jūsų atsakymus būtų galima identifikuoti.

Kitame lange matysite įtariamųjų eilę. Iš šių pateiktų nuotraukų pažymėkite vyrą, kurį matėte pirmame žiūrėtame vaizdo įraše.

3.

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

4. Nurodykite, kiek esate įsitikinę savo pasirinkimu (1 – „esu visiškai neužtikrinta (-as)“, 2 – „esu neužtikrinta (-as)“, 3 – „esu nei užtikrinta (-as), nei neužtikrinta (-as)“, 4 – „esu užtikrinta (-as)“, 5 – „esu visiškai užtikrinta (-as)“).

Esu visiškai neužtikrinta (-as) 1 2 3 4 5 Esu visiškai užtikrinta (-as)

○ ○ ○ ○ ○

Īsivaizduokite, kad Jūs tapote liudytoju (-a) ir esate kviečiamas (-a) ģ policijas komisariatā, kad padētumēte policijas pareigūnams īšaiškinti nusikaltimā. Prīsiminkite, kā matēte pirmame vaizdo ģraše.

5. Prisiminkite įvykio vietos aplinką. Pažymėkite daiktus, kurie buvo kambaryje.

- Pilkas „Dell“ nešiojamas kompiuteris
- Raudonas „Lenovo“ nešiojamas kompiuteris
- Juodas stacionarus kompiuteris
- Pilka garso kolonėlė
- Belaidės ausinės
- Laidinės ausinės
- Spalvoti lapeliai užrašams
- Gelsvi lapeliai užrašams, užklijuoti ant monitoriaus
- Baltas sieninis laikrodis
- Juodas sieninis laikrodis
- Juoda laidinė kompiuterio pelytė
- Juodas pelės kilimėlis
- Lėkštė ir įrankiai
- Juoda pieštukinė
- Juodas mašinos raktas
- Raudonas raktų pakabukas
- Mėlynas raktų pakabukas
- Mėlyna knyga
- Spalvoti žurnalai
- Kalėdinės lemputės
- Himalajų druskos lempa
- Tamsi biuro kėdė
- Šviesi biuro kėdė
- Balta kolona
- Rudas rašomasis stalas
- Baltas kalendorius
- Belaidė kompiuterio pelytė
- Juoda klaviatūra
- Pilkas pelės kilimėlis
- Puodelis

6. **Kaip galima tiksliau** apibūdinkite kambarį, kurį matėte pirmame vaizdo įrašė.

Šioje dalyje prašysime pateikti atsakymus į klausimus apie save.

7. Kokia Jūsų lytis?

- Vyras
- Moteris
- Kita

8. Kiek Jums metų? (įrašykite)

9. Aukščiausias įgytas išsilavinimas?

- Pradinis
- Pagrindinis
- Vidurinis
- Profesinis
- Aukštasis
- Aukštesnysis

10. Ar šiuo metu dirbate ar studijujete?

- Dirbu
- Studijuju
- Studijuju ir dirbu
- Nestudijuju ir nedirbu

11. Jūsų šeiminei padėtis?

- Turiu partnerį/-ę ar esu vedęs/-usi
- Neturiu partnerio/-ės ar esu nevedęs/-usi
- Išsiskyręs/-usi
- Našlys/-ė

12. Jūsų gyvenamoji vieta?

- Didmiestis
- Miestas
- Kaimas / miestelis

Pasiimkite prietaisą, kuris gali atlikti sekundometro funkciją (laikrodis, telefonas). Paspaudus mygtuką „Next“ **minutę** skaitykite žodžius, esančius kitame lange, ir bandykite įsiminti jų kuo daugiau.

Moliūgas, žvirblis, obuolys, beržas, smuikas, morka, rugiagėlė, ledai, šaka, agurkas.

13. Iš žemiau išvardintų žodžių pažymėkite tuos, kurie buvo sąrašė.

- Melodija
- Traukinys
- Moliūgas
- Agurkas
- Serbentas
- Nata
- Durys
- Obuolys
- Beržas
- Smuikas
- Morka
- Rugiagėlė
- Ledai
- Šaka
- Žvirblis
- Gyvatė
- Autobusas
- Žolė
- Persikas
- Arklys
- Braškė
- Ratas
- Auksas
- Pelė
- Apyrankė
- Pušis
- Kriaušė
- Ramunė
- Naktis
- Dangus

Šioje dalyje vėl parodysime nuotrauką, kurią pasirinkote.

14. Nurodykite, kiek esate įsitikinę, kad tai yra vyras iš matyto vaizdo įrašo (1 – „esu visiškai neužtikrinta (-as)“, 2 – „esu neužtikrinta (-as)“, 3 – „esu nei užtikrinta (-as), nei neužtikrinta (-as)“, 4 – „esu užtikrinta (-as)“, 5 – „esu visiškai užtikrinta (-as)“).

	1	2	3	4	5	
Esu visiškai neužtikrinta (-as)	☐	☐	☐	☐	☐	Esu visiškai užtikrinta (-as)

Jei nesate užtikrinti savo sprendimu, galite jį pakeisti.

15. Ar norite pakeisti savo sprendimą ir pasirinkti įtariamąjį iš įtariamųjų eilės?

- Taip
- Ne

Iš šių pateiktų nuotraukų pažymėkite vyrą, kurį matėte žiūrėtame vaizdo įrašė.

16.

1

2

3

4

5

6

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

17. Ar pastebėjote kažką neįprasto anketos pildymo metu?

- Taip
- Ne

18. Jei pažymėjote taip, parašykite, ką neįprasto pastebėjote.

4 priedas. Grupių ir visų tyrimo dalyvių parodymų tikslumas.

	Parodymų tikslumas	1 grupė (<i>n</i> = 36)	2 grupė (<i>n</i> = 35)	3 grupė (<i>n</i> = 32)	Visi dalyviai (<i>n</i> = 103)
Pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą	Tikslus	27 (75,0 %)	23 (65,7 %)	23 (71,9 %)	73 (70,9 %)
	Netikslus	9 (25,0 %)	12 (34,3 %)	9 (28,1 %)	30 (29,1 %)
Pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą	Tikslus	29 (80,6 %)	26 (74,3 %)	27 (84,4 %)	82 (79,6 %)
	Netikslus	7 (19,4 %)	9 (25,7 %)	5 (15,6 %)	21 (20,4 %)

5 priedas. Skirtumai tarp grupių pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir parodymų tikslumą pažiūrėjus pirmąjį vaizdo įrašą.

Įsitikinimas	Parodymų tikslumas		χ^2	df	p
	Tikslus	Netikslus			
Neįsitikinę	14 (51,9 %)	13 (48,1 %)	0,81	1	0,367
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	13 (65,0 %)	7 (35,0 %)			
Įsitikinę	46 (82,1 %)	10 (17,9 %)	2,50	1	0,114
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	13 (65,0 %)	7 (35,0 %)			
Neįsitikinę	14 (51,9 %)	13 (48,1 %)	8,34	1	0,004**
Įsitikinę	46 (82,1 %)	10 (17,9 %)			

Pastaba. ** $p < 0,01$.

6 priedas. Skirtumai tarp grupių pagal pirminį įsitikinimą savo sprendimu ir parodymų tikslumą pažiūrėjus antrąjį vaizdo įrašą.

Įsitikinimas	Parodymų tikslumas		χ^2	df	p
	Tikslus	Netikslus			
Neįsitikinę	7 (46,7 %)	8 (53,3 %)	0,32	1	0,573
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	8 (57,1 %)	6 (42,9 %)			
Įsitikinę	67 (90,5 %)	7 (9,5 %)	10,43	1	< 0,001***
Nei įsitikinę, nei neįsitikinę	8 (57,1 %)	6 (42,9 %)			
Neįsitikinę	7 (46,7 %)	8 (53,3 %)	17,13	1	< 0,001***
Įsitikinę	67 (90,5 %)	7 (9,5 %)			

Pastaba. *** $p < 0,001$.